

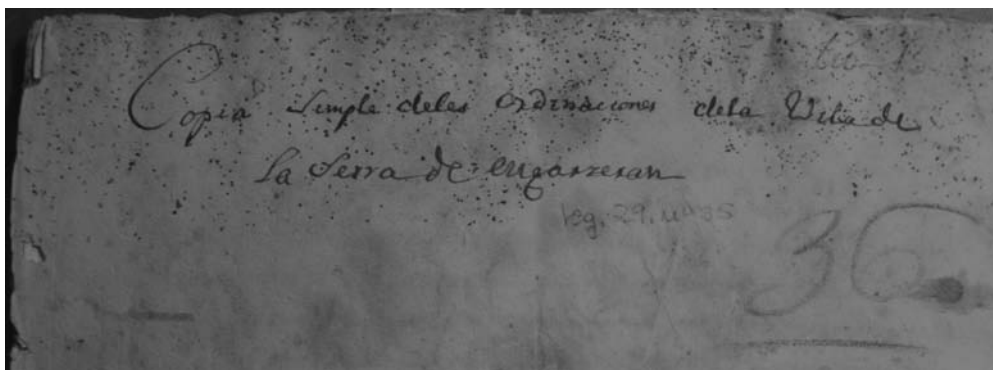
*LES ORDINACIONS DE LA VILA
DE LA SERRA D'EN GÀLCERAN*

Salvador Castellet Casanova
Ferran Olucha Montins
Xavier Allepuz Marzà

INTRODUCCIÓ

Dissortadament, l'arxiu municipal de la Serra d'en Galceran no conserva documentació que s'allunyi més enllà del segle XX, d'ací que siga de gran interès, per al coneixement de la nostra història, tota aquella aportació documental que ens permeta endinsar-nos en el que ha estat el passat de la Serra. I aquest és el cas que ens ocupa, el de "*Les ordinacions de la vila de la Serra de en Garceran*", la transcripció de les quals ací presentem.

"*Les ordinacions de la vila de la Serra de en Garceran*", el manuscrit original de les quals es conserva a l'arxiu de la Baronia Casalduch-Vallés¹, no és més que el que generalment és conegut com "Establiments", que són, per a dir-ho en poques paraules, un tipus de documentació equivalent al que avui denominem "Ordenances municipals".

¹ Volem expressar el nostre agraïment a la baronessa Senyora Na Maria Frederica de Vallés i Huesca i al baró Senyor En Frederic Josep García-Corona de Vallés, per les facilitats donades en l'accés i consulta del seu arxiu familiar.

És ben sabut que durant l'Edat Mitjana tots els habitants d'un poble formaven el que es coneixia com la universitat, en el nostre cas, de la vila de la Serra, a la qual el rei o el senyor feudal que hi tenia el domini els atorgava la carta pobla i amb ella la capacitat i facultat d'autogovernar-se mitjançant la institució del municipi.

Pel que a nosaltres respecta sabem que va estar el 27 de setembre 1238 quan el rei Jaume I donava el terme de les Coves de Berig o Bexix, -així es coneixia llavors el que avui denominem Serra d'en Galceran-, a Pere Valimanya o Valmanya i als seus successors a perpetuïtat, retenint-se però el rei la potestat².

Llavors l'òrgan representatiu del municipi era el consell, amb tots els membres (oficials) que el constituïen: justícia (president i jutge), jurats (el que podríem dir poder executiu del municipi), consellers (poder legislatiu del municipi) i alguns oficials amb atribucions concretes com podien ser al sagristà, manobrer, etc., i sobre tot un ofici amb molt de poder per les seues variades atribucions, que era el mustaçaf.

En virtut d'esta capacitat de governar el municipi (constituït per la vila i el terme), el consell podia establir normes sobre tots els aspectes de la vida social i econòmica en l'àmbit del propi nucli urbà de la vila i del seu terme. Estes ordenances, aprovades pel consell d'una manera successiva al llarg del temps en forma d'establiments, i en el cas de la Serra amb l'aprovació dels barons o els seus representants, eren arreplegades en un sol cos per a major comoditat de consulta, i el resultat d'eixa codificació és el que generalment se sol anomenar "llibre d'establiments", altres vegades "llibre d'ordenacions" (que no és el més encertat), o, "llibre de rúbriques".

Sovint a sobre el propi llibre es solia anotar esmenes i rectificacions novament acordades i com era llibre de consulta de tots els dies pels governants del municipi, al final el llibre resultava molt deteriorat i es feia necessari una nova còpia en un nou volum, en què se posava al dia el contingut.

D'estos llibres se'n conserven uns quants en les comarques de Castelló, i la major part d'ells han estat publicats des de ja fa molts anys³.

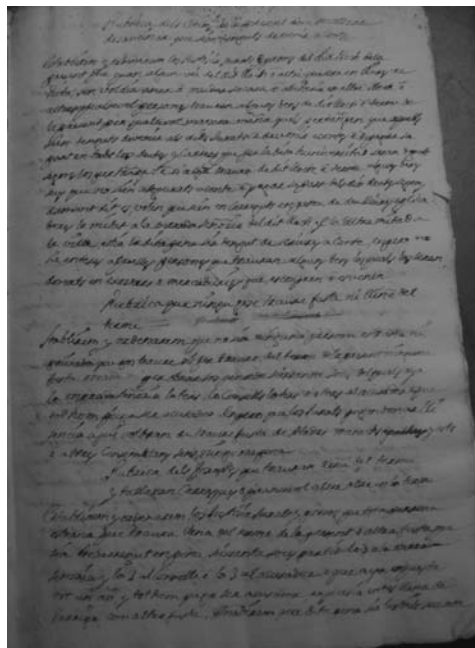
2 Vegeu CASTELLET CASANOVA, S i .OLUCHA MONTINS., F "Uns documentns per a la història de la Serra d'en Galceran" en Boletín Centro de Estudios del Maestrazgo, Benicarló, nº 75, 2006, pp 77-97.

3 D'aquest llibres hi ha editats un quants de diferents pobles de les comarques castellonenques. (ALBIOL VIDAL, S.: Establiments de Vinaròs. Un estudi de dret foral valencià del segle XVIII. Castelló. Centre d'Estudis del Maestrat, 2003; ALBIOL VIDAL, S.: "Els establiments de Culla de 1593" dins Imatge de Culla. Culla. Ajuntament de Culla, vol I, 1994, pp 357-374; AYZA ROCA, A.: Llibre d'establiments de la universitat de la vila de Peníscola, 1701. Peníscola, 1984; BARREDA EDO, P.E.: "Llibre dels capitols d'herbatges de la tinença de Culla (1345-1805). Boletín Sociedad Castellonense de Cultura, Tom LXII, 1986, pp 447-562; BARREDA EDO, P.E. "Els establiments de la Torre d'en Besora". Estudis Castellonencs, nº 7, 1996-1997, pp 427-489; BARREDA EDO, P.E. Els establiments de la vila de Benassal,

Com ja hem esmentat, tot el contingut d'estos llibres ha passat primera i successivament per la deliberació del consell municipal; després que el batlle local (representant de la corona o de la senyoria, segons el cas) ha donat la seua aprovació, l'establiment entra en vigor i s'incorpora a la col·lecció que forma el "llibre d'establiments".

En el nostre cas, el fons principal de les normes compreses en la "*Còpia simple de les ordinacions de la vila de la Serra de Engarceran*", integrada per 144 rúbriques, venen d'època medieval, però la còpia que ens ha arribat és del segle XVIII, possiblement anterior a 1754.

L'esmentada còpia (Arxiu Baronia Calsalduch-Vallés. Lligall 29, núm. 35) es troba en regular estat de conservació, denotant-se un cert deteriorament produït per la freqüent consulta a què va estar sotmès per part dels barons fins que els establiments perderen vigència. Està constituït per 25 folis cosits, sense portada i amb unes dimensions de 31 x 12 cm.

Benassal, 1999; CASTELLET CASANOVA, S. "Còpia dels establiments de la Poble Tornesa, fets i ordenats l'any 1666" en Montornès. Butlletí de l'Associació Cultural la Balaguera, nº 6, 1995. DIAZ MANTECA, E.: Establiments de la vila de Vilafamés. Castellón, SCC, 1982; DIAZ MANTECA, E.: El "Libro de los Estatutos del Justicia de Chodos", unas ordenanzas municipales de los siglos XVI-XVII, en BSCC, Tom LXIX, 1993, pp. 317-332; DONATE SEBASTIA, J. M^a: "Ordinacions i estatuts de Villarreal" dins Datos para la Historia de Villarreal, IV, Valencia pp. 651; GARCIA EDO, V.: Ordenanzas municipales de Benicarló de comienzos del siglo XV. Benicarló, 1978.; LASALLE, D.: "Els establiments d'Herbés de 1326" Revista Jurídica de Catalunya, XXXIII, 1927, pp 67-79 i 169-178; MATEU LLOPIS, F.: Establiments de la vila del Boixar. Castellón, SCC, 1969.; MONZO NOGUES, A.: "Establiments de la Villamalefa". Anales del Centro de Cultura Valenciana, XIV, 1953, pp. 35-76; REVEST CORZO, L.: Libre de Ordinacions de la vila de Castelló. Castellón, 1957; SALVADOR, C.: "El Llibre de Rúbriques de Benassal". Almanaque de Las Provincias. Valencia, Doménech, 1944; SANCHEZ ADELL, J.: "Establiments de Morella i sus aldeas de 1370". BSCC, XXX, 1954, p. 249-260; XXXI, 1955, pp 144-148; XXXIV, 1958, pp 88-100; SANCHEZ ADELL, J.: "Estatutos de la Saratella, de finales del siglo XVIII". Boletín Centro de Estudios del Maestrazgo, XIV, núms. 53-54, 1996, p.33-61; SANCHEZ ALMELA, E.: "Establiments de Saranyana" Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'estudiosos, Morella, vol I. Castelló, 2000, pp 357-370; SEGARRA ROCA, M.: "Els establiments de la vila de Catí". Revista Jurídica de Catalunya, XXXIV, 1928, pp 520-538; SEGARRA ROCA, M.: "Els establiments de la vila de Chert". (1698). Revista Jurídica de Catalunya, XXX, 1925, pp 443-460 i 524-543.; VALLS TABERNER, F.: "Establiments per als llocs del monestir de Benifazà". Revista Jurídica de Catalunya, XXXII, 1926, pp 172-186; VALLS TABERNER, F.: "El llibre dels establiments de la vila i aldees de Morella de 1530". Revista Jurídica de Catalunya, XXXII, 1926, pp. 232-262.; VALLS TABERNER, F.: "Llibre dels establiments de la vila de Chert". Revista Jurídica de Catalunya, XXXI, 1925, pp 443-460 i 524-543.

Al primer full està escrit, amb el mateix tipus de lletra que a la resta del document el títol, *Còpia simple de les ordinacions de la vila de la Serra de Engarceran*. Al full 2 recte comencen les rúbriques, que acaben en el full 24 vers. El foli 25 està en blanc.

En el full 24 vers es fa constar que els establiments han estat reconeguts i aprovats pels senyors de la baronia, des de Jaume de Casalduch *olim* Funes Muñoz en 1638 fins Don Firmo de Vallés i Ferrer, desè Baró de la Pobla Tornesa i de la Serra d'en Galceran, en 17 d'octubre 1754.

Respecte de la datació del document inicial, com hem dit, és d'època medieval sense que puguin precisar una data concreta. Hi ha diferents rúbriques que ens aporten informació sobre el seu establiment o modificació. Així, la rúbrica 29 "*que lo justícia reba obligacions sens lo notari*", ha de ser anterior a 1589, puix eixe any, el 24 de juliol, sabem que Francesc Dassio i Casalduch, nomena a Joan Blanch de Culla notari públic per al lloc de la Serra i del seu terme. Per la seua banda, la rúbrica número 72 "*de la devesa de la Vinyes i bovalar*", presenta una modificació efectuada el dia 10 de setembre de 1599. D'altra banda, la segona part de la rúbrica 48 va ser confirmada pel baró el 30 de novembre de 1643. La rúbrica 36 "*dels forasters que casaran en lo terme*", va tindre una addició pel consell en 24 de febrer de 1689. I, finalment, la rúbrica 128, va ser convinguda entre el consell i la baronessa Micaela Muñoz el 6 de desembre de 1732.

riament de les qüestions camperoles i ramaderes que traspuen les complexes relacions conflictives que es produïen entre ramaders i agricultors⁵, cosa natural puix en elles es recolzava de manera quasi exclusiva l'economia de la població.

Ans però d'analitzar els diferents aspectes que es contenen als establiments, ens centraren en veure les regulacions jurídiques o procediments que havien de seguir-se a l'hora de presentar reclamacions o denúncies pels danys i perjuí que s'havia comés en les propietats.

Les reclamacions o denúncies (*clams*) que qualsevol persona podia interposar, s'havien de presentar davant el justícia. Tota persona que denunciava (*clamar*) un dany (*tala*) tenia l'obligació de mostrar el dany o el "*rastre deixat pel bestiar*", si no podia mostrar el perjuí fet en la seua propietat, s'eximia del pagament tant del dany com de la denúncia (rúb. 11). Quan un veí, front un dany sofert en la seua propietat, el feia valorar (*prear*) i la valoració no era superior a "*mig almut o fins sis dinés*", no es pagava el dany sinó solament el salari de qui havia fet les valoracions (rúb. 52).

Les denúncies no sols les podia interposar el propietari dels béns, sinó que el guàrdia (*vedaler*) quan trobava, tant a persones com animals provocant danys en heretats havia d'intervindre per tal d'evitar-los i en cas de no ser ateses les seues peticions, aquest les havia de denunciar davant el justícia (rúb. 67). Si a banda del parer del justícia, era requerir "*consell de sabí*", qui el demanara havia de bestraure l'import del "*salari del portador*" (rúb. 76). Quan el dany s'havia comés en horts, vinyes o camps, sense tindre constància de l'infractor, el denunciante podia "*sitar tres guardes majors, les quals tindrà en majos sospita y si les guardes majors escusaran en tal cas guardes menors paguen la tala*" (rúb. 95).

Acceptada la denúncia, el guàrdia (*núncio*) era l'encarregat de practicar la notificació, tant a la vila com als masos del terme (rúb. 134), cobrant tres sous per desplaçar-se als Ivarsos, mas d'en Fagona, mas del Batlle, els Pujols de Dalt i a la Devesa, mentre, per anar als altres masos, sols cobrava dos sous. Si l'acusat era considerat culpable tenia que indemnitzar pel dany causat a més a més de pagar la denúncia corresponent. Tota persona podia interposar una denúncia al dia pels danys ocasionats, però en el cas d'horts, vinyes, camps de blat i terres cultivades en què haguera reiteració en els danys, es podia denunciar fins tantes vegades com infraccions s'havien realitzat, amb el límit de tres fins aquestes no estaren dictaminades (rúb. 12). El termini per a interposar la reclamació i clarificar el dany era de deu dies (rúb. 16).

El termini per a procedir a les reparacions dels danys soferts (*esmenes*) era d'un any. Si

el dany s'havia de reparar amb gra, el termini per fer-ho era fins a sant Miquel Arcàngel, en cas del vi, fins a Nadal, i per a l'oli fins a Pasqua florida (rúb. 99).

Quan s'havia imposat una multa (*pena*) aquesta era cobrada i l'import era distribuït de forma diferencial atenent el lloc on s'havien produït els danys. Així, sempre un terç de l'import era per al Senyor, com a màxim representant de justícia y domini, altre terç per al consell i el terç restant per a l'acusador. Aquesta distribució era l'establerta quan el dany s'efectuava sobre béns d'aprofitament comunal, o be quan el municipi tenia una participació directa en l'afer; en cas de propietat privada, la pena era distribuïda entre el Senyor (un terç) i el propietari perjudicat (dos terços).

En un determinat moment, el Senyor pretén establir que tots els danys efectuats a les seues propietats tinguen de pena 60 sous, import màximes de les denúncies que es contenen als establiments (rúb. 96). La intervenció del justícia, jurats i prohoms, va aconseguir que el Senyor del lloc es contentara en què els veïns tingueren de pena per danys a les seues propietats el doble d'allò estipulat als establiments, mentre els foraster havien de pagar de pena, independentment del dany 60 sous, sent la totalitat de l'import per a ell.

La concepció que tenien els veïns de la Serra d'ells mateixos, era la de considerar-se “*llauradors*” (rúb. 126). Aquest fet comportava que bona part de les mesures establertes als establiments tingueren com a finalitat la defensa dels seus interessos front altres activitats com ara la ramadera. Malgrat aquest fet, cal tindre en compte la importància ramadera del terme, que en 1510 (Cens de Monsó) va arribar a disposar de 5.926 caps de bestiar pasturat pels espais ramaders.

Atenent l'orografia del terme municipal, l'activitat agrícola es realitzava en les zones més planes o grasses, que comportarà l'aparició d'un intens poblament rural vinculat a aquesta explotació. La dispersió poblacional al terme de la Serra, encara és una característica que es manté a l'actualitat.

La propietat de la terra estava dividida en dos grans grups: municipal, si bé el seu aprofitament era comunal, i privada, on destaquen entre els propietaris el Senyor del lloc amb grans propietats com ara la Devesa (rúb. 96). Tot i la importància i els espais comunals, els establiments regulen la protecció de les terres de conreu, algunes de les quals tot i ser de propietat privada es localitzen a l'interior de grans àrees d'aprofitament comunal.

Les produccions agrícoles que s'obtenien a les terres de conreu estaven integrades per gra (*forment, ordi, sivada, espelta*) i llegums (*faves, gixes, fesols, llentilles*). Els conreus arboris estaven integrats per arbres fruiters, figueres, ametllers, oliveres, garrofers. També hi eren present les vinyes i els safraners (rúb. 46 i 64), tots ells conreus de secà. Però al llarg

dels establiments també són freqüents les referències als horts, és a dir, a zones d'irrigació a les quals, tot i no especificar la producció, es devien conrear les hortalisses així com alguns conreus de gra.

Estava prohibit tallar els arbres fruitals (rúb. 8), i furta fruita, havent-hi denúncies diferencials atenent si el robatori era comés per persona gran o per menor de dotze anys (rúb. 17). També es prohibia posar bestiar en olivar “*des que les olives comensen a caure o a madurar*” (rúb. 50) sent la denuncia de 5 sous més haver de pagar l'estimació del preu de les olives consumides pel bestiar.

Més nombroses són les rúbriques protectores de la vinya. Així, els propietaris de les vinyes tenien l'obligació de senyalar-les amb mollons (rúb. 53). Es penava amb 5 sous ficar bestiar en les vinyes mentre hi haguera raïm, però també es protegien contra les destrosses fetes pels cans (rúb. 18). Per tal de veremar en les vinyes incloses al bovalar s'havia de disposar de l'autorització dels jurats, no podent fer-ho abans de la festa de sant Lluç, excepció feta “*si algú tindrà planta en la seua viña que aquell puga veremar ans*” (rúb. 32). Especial protecció tenien les parres ja que taller-ne alguna, independentment de ser lloc treballat o erm, suposava una pena de 30 sous (rúb. 42).

A més, directament relacionat amb la vinya, es regulava als establiments el comerç del vi. La venda de vi al menut es practicava a la taverna, propietat municipal que era arrendada anualment pel consell. Aquest tenia obligació de comprar el vi als veïns del municipi que volgueren vendre'n (rúb. 7). El taverner era l'únic autoritzat a la venda al menut, però els veïns podien entrar vi al terme per tal de reomplir les botes pròpies fins a 20 cànters i vendre a l'engròs (rúb. 6). Tot i que aquest dret estava limitat donat que no podien entrar vi mentre el baró disposés de vi per a vendre; en aquest cas sols es podia vendre de la pròpia collita quan el baró havia venut del propi una bota (rúb. 4).

També, els establiments, ens aporten informació sobre algunes pràctiques agrícoles. Així, algunes de les propietats estaven tancades per parets de quatre pams d'alçària (rúb. 51), uns 80 cm, per evitar l'entrada del bestiar. Estava prohibit derrocar les parets a més d'haver-les de reconstruir (rúb. 75). El sistema d'explotació de la terra es vinculava al guaret, és a dir, a deixar descansar les terres durant un any per tal de recuperar la fertilitat. En aquest sentit, també s'especifiquen pràctiques per adobar la terra com ara fer foc “*pegarà foc dins son alou en ribes de llaurats o en alguns migans o terra erma que la vullen procurar*” (rúb. 21), o bé aprofitar el fem del ramat tancat als horts “*que ningú no gose posar besties ni porcs ni altres nudrimens en los horts sinó per a procurar los horts*” (rúb. 18). El consell permetia llaurar terres comunals per a l'aprofitament privat (rúb. 116), al mateix temps

obligava als propietaris de terres a treballar-les i en cas de trobar-les ermes podia donar un termini de 15 dies per a posar-les en producció i si no ho feia el propietari, el consell podia arrendar-les (rúb. 104). Si es volia fer solc entre propietats per tal de delimitar-les, aquest s'havia de fer dintre de la propietat “*a una alna de la vora*” a més de tindre o que fer “*sèquia o mantenir lo solc y guardar de dany a son vehí*” (rúb. 73). El dany fet en terres deixades ermar durant més de quatre anys no tenien pena (rúb. 128). Per plantar figueres o qualsevol altre arbre s'havia de respectar una distància de “*quinse en quince pases*” entre un arbre i l'altre per tal de deixar lloc suficient per garantir el creixement, al mateix temps que hi havia obligació de “*procurar y cabar dos o tres voltes cada any los arbres o figueres*” (rúb. 49).

Al llarg dels establiments és freqüent l'esment de bestiar, el qual estava clarament classificat en bestiar gros i menut, sense que s'especifique quin ramat s'inclou en cadascun dels dos grans grups. Als establiments de la vila de Vilafamés, hi ha una rúbrica que ens aclareix aquest extrem. Així, entre els bestiar gros s'inclouen “*bous, vaques, vedells de sis messos en amunt, porcells de tres messos en amunt, porchs, rocins, egües, pollins de sis messos, mules y machos, asens de sis messos en amunt y someres*”, mentre el bestiar menut està integrat per “*tot gènere de bestiar cabriu, llanar, pollins, ruchs, vedells fins en sis messos y porcells fins en tres messos*”. Però els establiments de la Serra, encara estableix una subclassificació entre el bestiar gros, diferenciant les *bèsties de llaurada* i les *bèsties de albarda*, expressions molt explícites, incloent-hi entre les primeres a *mules, machos, rosins, bous, asens, someres* i *vaca serrera*.

Els veïns de la Serra podien fer-se càrrec del seu ramat, però també hi havia la possibilitat de tindre bestiar a *miges*, amb l'obligació de manifestar-lo als jurats per tal de pagar peita a la localitat. Els pastors forans, es podien afermar amb pastors locals, però sols podien aportar un màxim de trenta caps de ramat, en cas de superar aquesta quantitat estaven obligats a pagar peita, delme i primícia com qualsevol altre veí. Al final dels establiments es modifica aquesta rúbrica en el sentit d'autoritzar als veïns a “*prendre tot lo bestiar menut quels parexerà a miges*” (rúb. 124). En cas del bestiar gros, bous, vaques i egües, la quantitat màxima que es podia tindre a *miges* era de sis animals (rúb. 123).

Per garantir les pastures, una pràctica freqüent era fer foc per a provocar així la eixida de pastos verds a la primavera. Aquesta pràctica també està reglada a la Serra “*que tota persona puga posar foch en la terra del herbaje, en la terra que costumen herbatgar*” (rúb. 78). Però aquesta pràctica sembla ser abusiva per part dels pastors forasters, tenint que establir el consell una denúncia de 60 sous per evitar abusos (rúb. 111) en la crema d'arbres i savi-nes per obrir noves terres de pastura.

Entre les infraestructures destinades a la ramaderia, els establiments en informen de l'existència de *mallades*, *alars* i *corrals*, en els quals estava prohibit derrocar, desparedar, *desembardisar* i pegar foc, en aquells que el consell havia assignat als ramaders (rúb. 55). A més de la denúncia, es tenia l'obligació de restituir el dany provocat, tenint els jurats potestat per llogar a qui ho fera a càrrec de l'infractor. Les mallades eren llocs destinats al descans nocturn del bestiar, mentre també hi havia cesters, aquest destinats al descans diürn. En ells estava prohibit tallar “*ullastres, mates, carrasques o altres qualsevols coses*” sota pena de 60 sous (rúb. 47).

Respecte dels corrals, s'especifica clarament com havien de ser, diferenciant una part descoberta d'una teulada, que havia de tindre com a mínim tretze cabironades d'amplària (uns 50 m), sent els jurats els encarregats d'indicar el lloc on s'havien de construir (rúb. 127). El tancament del corral podia ser de qualsevol forma, inclús amb argelagues (rúb. 112).

Altra infraestructura d'interés per a la ramaderia, eren els llocs d'abeurada, els quals podien ser naturals (toll) o construïts (font i abeurador), en aquest cas, pel consell. Respecte aquests, els Furs ordenaven l'obligació de tindre dos en cada població “*un abeurador sobre la vila e altre deiús la vila*”, dels que feien ús tant els animals de labor com les raberes locals. Estava penat amb 10 sous “*tallar ni arrancar los basis ni abeuradors*” a més de prohibir llavar o regar tant dels abeuradors com de les fonts (rúb. 30). El manteniment dels abeuradors estava a càrrec dels jurats, els quals durant el temps de desenvolupament del càrrec tenien obligació “*de adobar quatre abeuradors*”. Per garantir la qualitat de l'aigua, els porcs tenien prohibició expressa d'abeurar als abeuradors del bovalar, sent el lloc autoritzat “*la basa de l'Om, e al Toll en la basa més avall*” (rúb. 89).

Les terres de pastura estaven clarament delimitades i sobre elles s'establien severes restriccions d'ús, en contenir al seu interior terres de conreu de propietat particular. Entre les terres de pastura els establiments citen:

Devesa de la Mola, situada a l'est de la població. En ella no es podia pegar foc ni taller llenya, excepció feta d'aquella necessària per a la construcció dels habitatges, sempre

amb llicència dels jurats (rúb. 22). Aquesta mateixa prohibició s'estableix per al bosc, carrascal i altres llocs, especificant-se que els cabirons havien de ser de carrasca, savina o roure. Aquest espai estava vedat al bestiar menut, tot i que podien usar la *carrera* per transitar. L'ús de les pastures d'aquest espai està reservat per a les *bèsties de llaurada* (rúb. 58).

Cal dir que *devesa* és paraula que ve de la llatina *defendere*, defensa, i és terra de pas tancada de paret i vedada, que constitueix una defensa o reserva contra les necessitats que els bestiaris poden tindre en l'esdevenidor. Cada poble o universitat podia senyalar un tros de terra de past i de bosc on no podien pasturar els ramats dels particulars sinó en determinades èpoques de l'any. Si es guarda per a tota classe de bestiaris la terra de past es diu “devesa”; si es guarda per a que s'aprofiten d'ella els animals grossos, es diu “bovalar”.

Devesa del Bosc, o simplement el Bosc. Espai ubicat al nord de la població. També en ella estava prohibit fer foc, excepte pels jurats (rúb. 26). Apareix clarament delimitada als establiment, conservant-se a l'actualitat alguns dels topònims que allí s'indiquen. En ella no es podia posar bestiar menut durant la prohibició de collir bellota, així com bestiar cabriu i llanar, des del moment en què hi haguera bellota fins a Nadal (rúb. 140) i tampoc es podien posar egües mentre durés la prohibició; tampoc vaques, bous ni porcs. Com que aquest establiment no es devia complir “*los ganaders no es detenien*” es va augmentar la denúncia de 12 diners a 10 sous (rúb. 57).

També estava prohibit posar bestiar cabriu i llanar des de Santa Creu fins a sant Joan (rúb. 131). Es possibilitava tindre porcs venals, amb un màxim de 30, quan el bosc estava vedat al bestiar, i s'autoritzava a matar-ne un a la carnisseria (rúb. 80).

Una part del bosc amb restriccions particulars eren les “tallades”, on no es podia posar bestiar sota pena de 15 sous de dia i 30 de nit, a més de degolla, ni tampoc bous o vaques, les quals no tenien pena de degolla.

Devesa de les Vinyes, on estava inclòs el Bovalar. Estava situada al sud del terme municipal. Aquesta devesa estava vedada des del dia de la Verge Maria de març fins al dia de sant Martí, excepte quan el bestiar s'havia d'esquilar i en cas d'anar ramat cabrit, amb un màxim de 50 caps, aquest havia d'estar al bovalar mentre s'esquilava el ramat llanar i quan en acabar s'havien de traure de la devesa (rúb. 72).

Respecte del bovalar, inclòs en la devesa de les Vinyes, cal dir que és la part del terme, la delimitació del qual era prerrogativa del consell. Els Furs de València recomanen que cada lloc del Regne pot i deu tenir un bovalar adequat i suficient. Les pastures del bovalar estaven reservades al *bestiar gros* (bous i demés bèsties d'arada) i a aquells animals que

el carnisser tenia destinats al sacrifici i venda de la carn en la carnisseria local, podent tenir-ne fins a 300 caps (rúb. 72). A més cada veí podia tenir 15 corders o ovelles flaques des del dia de sant Bartomeu (rúb. 71). Atès que sovint les penes pecuniàries no bastaven per a dissuadir els contraventors de les ordenances, es va establir la *degolla*, és a dir, la facultat dels guardes per a sacrificar *in situ* algun cap del ramat infractor: una cap de dia i dos de nits, a repartir entre jurats, guàrdies i denunciants.

Redonda. Espai situat al sud-est del terme municipal. Hi estava prohibit als animals *serrers*, excepció feta de “*vaques llauradores y que crien*” (rúb. 114). També estava prohibit al bestiar *herbajat*, amb pena de degolla (rúb. 97).

Els establiment indiquen l'existència de dues redones més la *redonda Gran*, situada al nord-oest del terme municipal i on el bestiar *herbajant* estava sotmès a pena de degolla (rúb. 142) i la *redonda Xiqueta* on s'establia la prohibició de posar ramat mascle criat fora del terme municipal (rúb. 134).

Un dels perills que amenaçava la ramaderia era sens dubte la presencia de llops al terme. Així s'establia una bonificació de 20 sous per *llobatí* capturat i 10 sous per cadascun dels llops morts (rúb. 85), tot i que després s'augmentarà la bonificació a 40 sous (rúb. 132).

Al terme municipal hi havia zones de bosc comunal i de bosc particular. El consell també es preocupava per la conservació d'aquestes extensions forestals i en regulava el seu aprofitament. De la fusta ens parlen diversos establiments, doncs era una matèria imprescindible per a la construcció de cases i amb moltes altres aplicacions. D'un ús molt controlat, estava prohibit traure-la per a llocs estranys. La prohibició fa referència a la “*fusta obrada ni per obrar*”, però donant llibertat quan se refereix a “*fusta de aladre, mànechs y asts e altres consemblans*”. I sobre tot, accedint a traure cabirons, amb permís del justícia, “*per a cubrir cases o altres cubertes per a sos obs dins lo terme de la Serra*”, podent ser fusta de “*carrasca, o savina, o roure*”. Un arbre especialment protegit era el lledoner, i així ho veiem en la rúbrica 5, “*ninguna persona estraña ni privada gos tallar abre lledoner en eretat de altri que sia de grosària de un asti de llansa*”. Curiosament també en Catí una ordenança de 1576 protegia els lledoners “*ningun home goze en heretat de altri tallar lledoner gros ni chic del qual per tems ne puga eixir cèrcol ni força*”.

Naturalment, els habitants tenien una gran necessitat de llenya, tant per a ús domèstic com per a diversos tipus de forn: de pa, de calç, de vidre (que havien d'estar lluny de poblat per evitar incendis), de terrissa, de pega. Per això en els establiments no falta la referència a l'aprovisionament de llenya. Cal assenyalar a aquest respecte que, en 1268

Jaume I va concedir a tots els valencians llicència per a tallar llenya d'allí on volgueren i la pogueren traslladar sense pagar lleuda ni peatge.

Tant era el consum de llenya, que en 1425 el consell de Castelló manifestava el temor d'una futura escassetesa, per raó que *“degasten moltes mates e bullastres de que si remey no y ere donat haut esguart al gran degast qu'es fa de lenya, la vila en esdevenidor vendrie a gran minua de lenya”*.

Als establiments de la Serra la llenya és present en diferents rúbriques (2, 3, 19, 22, 24, 113, 117 i 137) i sempre amb referència a traure-la del bosc, -autoritzant-ho en determinats llocs-, o en al·lusió a robaments i furts. En la rúbrica 137 la disposició és explícita en quant a les espècies d'arbres a resguardar, *“que ninguna persona estrañya ni privada no gose fer lleña de carrasca verda per tot lo terme y a qualsevol part del terme”*. Així com també la rúbrica 2 protegeix qualsevol tipus de llenya *“siga de garriga com altra fusta”*. A més de sancionar a l'infractor, el delit comportava la pèrdua de l'animal que havien fet servir per transportar la llenya fora del terme.

Altra matèria també present als establiments és el carbó, del qual hi havia demanda tan per al fred com per a la indústria dels metalls. Les disposicions sobre el carbó són molt restrictives, sobre tot pel que fa a l'exportació fora del terme. El ferrer era l'únic a qui se li permetia fer carbó, i sempre per a ús propi de la vila i no per a vendre fora. En el cas del nostre poble, sols el ferrer podia fer carbó de savina verda. Qui era sorprès traient carbó, se'l multava i se li prenia la mercaderia, a més a més dels animals que la transportaven.

Com és sabut, la carbonera es feia dins del bosc acumulant els troços de fusta formant una espècie d'hemisferi d'uns 4 metres de diàmetre i una altura de metro i mig. En la base se deixaven uns forats per a la presa d'aire, i una abertura superior per a la eixida del fum. En acabar la combustió, se tapaven tots els forats amb fang, fins que estiguere tot sense calor.

També de les bellotes es parla als establiments. Sabut és que al llarg de la Història les bellotes han tapat molta fam de les persones. El consum de bellotes pels pobles ibèrics en l'antiguitat està ja testificat per fonts escrites antigues. Plinio (s. I de JC) parla d'este fruit com un atractiu postre, sobre tot, torrat entre cendres, que resulta més dolç. Estrabó també en parla, dient que els muntanyencs fan pa amb farina de bellotes. Així mateix, en llibres d'agronomia musulmana se'n parla de les bellotes com aliment de les persones.

En el nostre terme i segons els establiments, les bellotes poden collir-se baix determinades condicions i es reservaven sols per als de casa, és a dir, per als del poble, no po-

dent traure-les fora del terme ni vendre-les a forasters. Estava prohibit collir bellota en el bosc en temps vedat, tant la bellota de carrasca com la de roure, com també se prohibia entrar ramat al bosc en temps de bellota. Per suposat, no es podien collir bellotes en la propietat d'altre.

De vegades era necessari posar límit al número d'animals que podien portar-se a menjar bellotes als bovalars i així en el nostre cas sols es podien posar en l'any que hi havia bellota 25 animals en el bosc. També estava prohibit entrar ramat cabriu o llanar en "*lo bosch en lo any que y aurà bellota fins lo dia de Nadal*", fixant-se el dia per a soltar les bellotes a l'endemà de les Ànimes.

Una manera més de proporcionar-se aliments era la caça, també present en les rúbriques, si bé amb manifestes prohibicions. Així de manera general estava prohibit caçar en terres que no foren les pròpies, i es tolerava en els boscos comunals, deveses i bovalars, però posant moltes condicions restrictives. També es prohibia la cacera a forasters, sota pena de 25 sous i "*perduts los gosos, fures, escopetes, teles y altres qualsevols instruments de casar*", que a més ens informen de les tècniques de caça emprades a l'època.

Sobre aspectes més lúdics també hi ha establiments que ho regulen Així pel que fa a joc de cartes veiem que estava molt condicionat a certes normes per que fora consentit, puix calia llicència del justícia, advertint-se que no es podia jugar "*a ningun jènero de joch mentres se selebraran los ofisis de la misa y vespres*" (rúb. 33).

Pel que fa a danses o balls, comprovem, com esdevé en establiments d'altres localitats, per exemple Xert, que les diversions que acompanyaven la festa religiosa eren organitzades pels propis "fadrins" de cada poble, però sota la tutela de l'autoritat municipal. Així (rúbrica 9), la contractació dels joglars es feia el dia de Sant Bartomeu i la feien els joves amb els diners replegats per ells mateixos, repartint-se la quantitat a pagar entre els fadrins. En cas que en una casa hi hagués diversos germans, "*sols age de pagar lo magor y no els altres*", això si el major tenia més de quinze anys. El fadrins forasters tan sols pagaven quant portaven vivint mig any en la vila, "*però si algun fadri de la vila portarà dol de son pare o mare, germans o germanes, avis o avies, enquara que tingue quinze añs no està obligat a pagar en tot lo any del dol*". Convé recordar que segons els Furs, el impúber menor de 15 anys era el *pubill* (*pupillus*); entre els 15 i els 20 anys estava el fadrí; i a partir dels 20 s'entrava en la majoria d'edat.

També sobre la blasfèmia i juraments hi trobem rúbriques en la majoria dels establiments de les nostres terres, el qual fa pensar que el vici de blasfemar estava molt estès. Aquí a la Serra ho veiem en la rúbrica 62, on de manera general se pena a qui "*jurarà lo*

cap y altres membres de Jesuchrist y de la Verge Maria".

Les referències a les armes i als problemes d'orde públic en què tals artefactes solien eixir a rel·luir també és present en les ordenances. Ja és sabut que en la darrera Edat Mitjana, en quasi totes les ciutats i viles hi havia enemistats de famílies que donaven lloc a lluites i crims, situació que coneixem amb el nom de bandositats. És per això que es pot dir que en totes les cases hi havia armes, i esta és la raó de la freqüència de rinyes i alteracions de l'orde, i de la necessitat de regular la possessió d'armes. Així la rúbrica 34 prohibeix "*tirar de coltell, puñal, ni espasa, ni altres armes ab les quals fasa mal contra altres, ni moure baralla en la vila ni en lo terme de la Serra*", mentre la 40 prohibeix que "*ninguna persona de la vila ni forastera [...]gose portar ningun gènere de armes vedades en la present vila*".

Altres clàusules especifiquen, sempre dins l'àmbit d'aplicació dels furs, les normes per a determinades situacions, com pot ser el cas de desaveïnar-se o admetre veïns novells. Normalment, per a aconseguir la condició de veí d'una vila el foraster que arribava a la mateixa havia d'observar les condicions que es pactaven en la "carta de vehinatge". En síntesi, estes condicions eren: adquirir béns arrels, fixar allí el domicili o "cap major", i naturalment pagar les contribucions locals. Ser veí significava gaudir dels privilegis concedits a la vila, comerciar i ser defès de cara a l'exterior en el gaudi dels mateixos. En el cas de la Serra tracten d'açò les rúbriques 92, 110 i 128.

DELS SENYORS DE LA SERRA. UNA MICA D'HISTÒRIA⁶

Sabem que va estar el 27 de setembre 1238 quan el rei Jaume I donava el terme de les Coves de Berig o Bexix, -així es coneixia llavors el que avui denominem Serra d'en Galceran-, a Pere Valimanya o Valmanya i als seus successors a perpetuïtat, retenint-se però el rei la potestat.

Amb el nom de Serra de Valimanya o Valmanya o simplement la Serra, va ser conegut el nostre terme fins que, adquirit pels Garcerans, el cognom d'aquests va quedar per sempre vinculat a la Serra.

La compra de la Serra pels Garceran es degué fer a principis del segle XIV, amb tota la jurisdicció civil i criminal, el mer i mixt imperi. En 1349 era senyor Emperci de Galceran i 1370, trobem Guillem Galceran -possiblement fill d'Emperci-, com senyor del lloc. Aquest mateix Guillem Galceran sembla ser qui amb data de 26 d'octubre de 1416,- altra és 1426 -, li dona al seu fill Pere Galceran, en contemplació de matrimoni, el lloc de la Serra, i a ell se li atribueix també la fundació del benifet de Santa Anna en l'església parroquial del lloc.

⁶ Per a qüestions sobre les baronies de la Serra i la Pobla vegeu GIMENO SANFELIU, Me J. Llinatge i poder. Castello (XVI-XIX). Generalitat Valenciana. Consell Valencià de Cultura. 2003.

Un Guillem Galceran, ignorem si el mateix que ja hem esmentat, l'11 de novembre de l'any 1440, en dictar el seu testament davant el notari de València Bernat Llorens, deixà el lloc de la Serra, amb tota la jurisdicció, alta i baixa, a Joan de la Serra. Tanmateix però, això no vol dir que la Serra va deixar de pertànyer als Garcerans, puix aquests senyorejaren el terme fins 1473, any en el qual el 5 de març, Isabel Garceran i el seu marit Joan Forner, vereren, amb carta de gràcia, passada davant dels notaris de València Lluís Prats i Joan Salles, el lloc de la Serra a Miquel Dalmau, amb la jurisdicció i regalies que aquesta tenia.

Un Joan Dalmau, mitjançant sentència del rei Ferran, prenia possessió del lloc de la Serra el dia 20 de juny de l'any 1492. Possessió que, segons sembla, degué gaudir molt poc de temps, puix ja l'any següent, concretament el dia 20 de maig, el mateix rei signava en Barcelona una sentència en la qual manava que el cavaller Miquel Dalmau o els seus hereus, tenien que restituir o revendre el lloc de la Serra a Jaume Forner amb tota la seua jurisdicció.

Poc després, i no sabem com, el lloc va passar a mans del tresorer del rei Alfons Sànc-his, el qual, el 15 de novembre de 1500, li venia a Nicolau Casalduch (-1535) el lloc de la Serra d'en Galceran, amb les masades de la Devesa, Pujols de Dalt i de Baix i els Ivar-sos, amb tota la seua jurisdicció civil i criminal i el mer i mixt imperi.

Aquest primer Casalduch, nomenat entre els seus descendents amb els noms de *l'an-tic*, *el comprador* i *el vinculador*, casat amb l'ondenca Úrsula Romeu, fou home de negocis de gran predicament en el Castelló de darreries del segle XV, principis del XVI, ocupant diversos càrrecs dintre del govern municipal de la capital.

Fundador i creador de la senyoria de la Serra i del vincle dels Casalduch, -els quals senyorejaren el lloc de la Serra fins el segle XVIII-, des del primer moment mostra interès per millorar l'estat social dels seus vassalls i per fomentar l'activitat econòmica en els seus dominis, la qual cosa, evidentment, anava adreçada a afavorir els seus interessos.

Dos fets que testimonien eixa voluntat són, l'aconseguir, el 26 de maig de 1510, la lli-cència reial per poder celebrar a la Serra, cada any, el diumenge després de Nostra Senyora de setembre, una fira durant quinze dies i la concessió, el 6 de desembre de 1514, d'una nova carta de població, a petició dels veïns, puix l'antiga s'havia cremat en un incendi que afectà l'arxiu de la vila en 1512. Tot el qual li permetia assegurar-se, - malgrat que els po-bladors tenien que abonar-li cada any al senyor 1050 sous de cens -, mà de treball, factor principal per mantenir rentable l'esmentat senyoriu, el qual comptava, a banda del nucli propi de població, - on era el Palau, l'església i el consell -, quatre llocs d'hàbitat rural ben importants des del punt de vista econòmic: la Devesa, els Pujols de dalt, els Pujols de

baix i els Ivarsos, els quals degueren consolidar-se com a masades importants dins del terme cap a darreries del segle XIV, sent de remarcable interès per a la vida social i econòmica del senyoriu, puix aportaven abundants rendes a la hisenda dels senyors.

Anys	Veïns o Cases	Persones de Comunió	Habitants
1510	43		193
1609	60		270
1625		152	
1646	62		279
1646		206	
1664		200	
1666		200	
1673		160	
1685		183	
1686		180	
1690		180	
1693		180	
1697		227	
1701		243	
1704		250	
1714		200	
1718		276	
1721		250	
1732		250	
1735	75		337
1757		305	
1758		305	
1787			770
1794	220		990
1818		800	
1828	273		1020
1845	280		1105
1857			1692
1860			1778
1877			2211
1887			2285

Evolució del poblament a la Serra d'en Galceran⁷

⁷ BERNAT MARTÍ, J. S. Problemática de un núcleo rural valenciano. Pasado demográfico, crisis y perspectivas de la Serra d'en Galceran. Diputació de Castelló, Castelló, 1986, p. 29

A Nicolau de Casalduch el succeí en 1535 el seu fill Jaume Josep, el qual, maridat amb Isabel Muñoz, degué morir ben prompte, essent la seua filla primogènita n'Anna la que el substituí en el vincle, si bé la seua mare Isabel Muñoz fou declarada tutora i curadora de les seues filles, - l'esmentada Anna, Violant i Madalena -, fins la majoria d'edat d'elles.

Va estar el dia 4 de novembre de 1535, dijous, quan Lluís Muñoz, en nom i com a procurador d'Anna de Casalduch prenia possessió del lloc de la Serra. Com era habitual, el habitants de la Serra prestaven *“jurament e homenatge de fidelitat a la dita noble dona Anna de Casalduch”*, obligant-se a ser *“bons fets e leals subdits e vasalls segons forma de furs del present regne de Valentia a la dita noble dona Anna de Casalduch com a senyora del dit lloch e terme de la Serra e respondran e pagaran a daquella cascuns anys de totes les rendes, fruyts, regalies e prebeminencies e de totes les altres utilitats e obvencions com a senyora de aquells si deu los ajude e los sancts quatre evangelis que jurat havien”*.

La cerimònia o acte de possessió o vassallatge tenia lloc en l'església parroquial, on s'aplegava i convocava tot el poble, *“tots los vehins, vasalls e habitants del dit lloch (...) per fer e prestar jurament e homenatge de fidelitat al”* senyor. Després de la lectura pel procurador de la disposició testamentaria de l'anterior senyor, es procedia a prestar *“lo jurament, homenatge de fidelitat”* i a lliurar-se-li *“la posessió del dit lloch de la Serra”*, prèvia l'absolució i alliberament del *“jurament e homenatge e fidelitat tenien fet e prestat”* a l'anterior senyor. Tot seguit el Batlle, justícia, jurats i altres oficials del lloc *“en senyal de domini e senyoria, cascú de aquells, posades les mans sobre los sancts quatre evangelis, feren e prestaren jurament e homenatge (...), acceptant e rebent, migançant lo qual jurament e homenatge e fidelitat prometeren e ogligaren, que seran bons, fel e leals subdits e vasalls”*. Immediatament es procedia a destituir el consell i a nomenar-ne un de nou, sempre amb els mateixos membres que abans i seguidament *“continuant los actes de dita posessió”* s'anava a la casa del senyor i es manava *“a tots los qui dins aquella estaven que ixquessen, com de fet ixqueren de dita casa”* i en senyal de possessió de dita casa i de totes les altres cases del dit lloc, *“tanquà e obrí les portes de aquell sen empaig, impediment ni contradicció de persona alguna, confessant tenir la dita posessió animo et corpore de les dites cases e de totes les altres casses del dit lloch”*. Posteriorment s'agafava i tallava *“una rama de morer, (...) en senyal de la posessió”* de tot el terme del lloc de la Serra

Anna de Casalduch i Muñoz (-1552), maridada amb el seu oncle Francesc Muñoz no tingué fills ni successors, passant el vincle el 13 d'agost de 1552 a la seua germana Violant o Iolanda de Casalduch (- 1613) la qual estava maridada amb Bernat Lluís Das-

sio i que tingué un fill Nicolau de Casalduch *olim* Francesc Dassio, el qual era baró de la Serra i la Pobla ja en 1589, puix eixe any nomena notari públic per al lloc de la Serra a Joan Blanch de Culla, mentre sa mare era baronessa de la Montornés i Benicàssim, el que ens informa que s'havien dividit les baronies.

A Nicolau de Casalduch i Dassio (- 1617), maridat en segones nupcies amb Marianna de Castellví i que fixa la seua residència a València, el succeí el seu net, Jaume Funes Muñoz Dassio (- 1674), fill de la seua filla Francesca Dassio i d'Onofre Funes Muñoz. Serà durant la minoria d'edat de l'esmentat Nicolau, quan estant administrador i procurador general el seu pare Onofre Funes, es vendrà i es separarà del vincle la baronia de Benicàssim i el senyoriu i tinença de Montornès, previ decret del justícia de València de 23 de novembre de 1619, puix es tractava de propietats vinculades. La venda es feu per 5000 lliures a Claudi Luperçi Ferrer, el qual es maridarà pocs mesos després de l'adquisició amb Antònia Funes Muñoz, filla d'Onofre Funes.

Hom ha manifestat que la venda es degué al gran endeutament a què estava sotmesa la baronia de la Serra, la més rentable de les propietats dels Casalduch, carregada amb molts censos, els quals muntaven fins 4950 lliures, cinquanta menys que la quantitat pactada per a la venda de la baronia de Benicàssim (*Formación y disolución de los grandes patrimonios castellanenses en el Antiguo Régimen*)

A don Jaume, -en la documentació apareix nomenat com Jaume de Casalduch Dassio *olim* Funes i Muñoz-, que morí el 18 de juny de 1674 en la seua casa del carrer de l'Estameneria vella de València el succeí el seu fill Nicolau de Casalduch Funes Muñoz (- 1680), el qual sols la governarà per espai de sis anys, des del 14 de juliol de 1674 fins el 16 de maig de 1680, moment en què per morir sense fills barons, recaí l'herència en la seua filla Mèncià Micaela Funes Muñoz i Cruïlles de Casalduch *olim* Micaela Muñoz de Casalduch, fruit del seu matrimoni amb Mèncià Cruïlles i Barberà.

Mèncià Micaela (1658-1733), filla de Nicolau, fou la huitena baronessa de la Pobla i de la Serra. Batejada en la parròquia de la Pobla en 18 d'agost de 1658, es maridà en segones nupcies el 14 de desembre de 1683 en l'església de sant Bartomeu de la Serra. amb Bonaventura Ferrer i Mila d'Aragó, Conseller de l'Audiència de València, lloctinent del reial tresor en els Regnes de la Corona d'Aragó, governador de Xàtiva i jutge de Capa i Espasa. Durant el període en què Micaela és senyora de la baronia, i recolzada pel seu marit, la prosperitat i millora és manifesta, tot i les conseqüències de la guerra de Successió que van comportar que en 1708 es tallaren en els carrascars de la Serra, per ordre del rei, 2000 carrasques per als radis de les rodes dels carros de l'artilleria.

Fou Mència Micaela la que el 25 de gener de 1697, mitjançant el seu procurador el prevere Felip Sauch, els dona dret als de la Serra a fer nevera o neveres i poder vendre la neu que recolliran, lliures i francament a qualsevol persona o comunitat, reservant-se el dret al senyoria i els seus successors de prendre tota la neu que hauran menester. En 1704 Micaela i el seu marit Bonaventura, feren un retaule nou a l'església parroquial de sant Bertomeu de la Serra “... a la moda salomónica, con un lienzo en medio, pintado en él el glorioso San Joseph, San Joaquín y Santa Ana. Y a los pies de los santos están pintados a una parte Don Bentura Ferrer y Doá Isabel Ferrr, su hija, a la otra parte Doña Michaela Muñoz y Don Joaquín Ferrer, hijo de los mismos...”. Llenç que sortosament encara es conserva en l'esmentada parròquia.

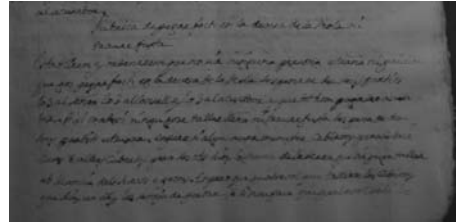
Heretà el vincle i el títol de baronessa la seua filla Isabel Casalduch Muñoz i Cruilles, olim Isabel Ferrer i Funes Muñoz de Casalduch (1696-1754), la qual, batejada el 24 d'octubre de 1696 en la col·legiata de Xativa, es maridà en 2 de desembre de 1711 a Castelló amb Manel Vallés i Pallarés (1681-1765), cavaller de l'Hàbit de la Mare de Déu de Montesa i Sant Jordi d'Alfama, essent a partir de llavors quan desapareix el cognom Casalduch en els barons de la Serra, essent substituït pel Vallés.

El seu fill primogènit Firmo Antoni Vallés i Ferrer (1720-1757) estigué el desè baró. Tanmateix aquest morí sense successió, passant el títol al seu germà Bonaventura Vallés i Ferrer (1721-1771) -olim Ventura Casalduch-, cavaller de l'hàbit de Sant Joan i alferes del regiment de Dragons de Numància, el qual maridat amb Maria Manela de Vega i Villalba, li passà el títol al seu fill Faust de Vallés i de Vega (1762-1827), gran afeccionat i estudios de les ciències, sobre tot de l'astronomia i la història natural, el qual es maridà en 1780 amb

Bàrbera Vicenta Ferrer de Plegamans i Garcia. Tingueren huit fills, dels quals Faust Vallés i Ferrer de Plegamans (1804-1863) estigué el XIII baró de la Pobra i la Serra.

Faust Vallés es casà en 26 novembre de 1836 amb Anna Mas de Pedro (1817-1876), amb la que tingué dos fills, essent el primogènit, Artur de Vallés i Mas (1837-1919) el catorzè baró. Aquest es casà el 7 de febrer de 1877 amb Josepa Grau i Tamarit, filla del IV Marques de Sant Joaquim, i de què naixqué Ferran Vallés i Grau (1880-1913), que maridat en 1909 amb Cecília Gil Dolz del Caltellar, Comptesa d'Albalt, tingueren tres fills, heretant el títol Frederic de Vallés i Gil Dolz del Caltellar (1912-1939), XVI Compte d'Albalat dels Sorella, VIII Marqués de Sant Joaquim i Pastor i XV Baró de la Poble Tornesa i de la Serra.

Frederic Vallés, es casa en 1938 amb Àngela Huesca i Sasiain, passant el títol a la seua filla Maria Frederica de Vallés i Huesca (1939-) la qual, maridada amb Rafel Garcia Corona i Campos, li traspassà el títol al seu fill Frederic Josep García-Corona de Valles (1983-) actual XVII Baró de la Pobla Torresa i Serra d'en Galceran.

TRANSCRIPCIÓ DELS ESTABLIMENTS

Normes d'edició

S'ha respectat com a principi general la grafia de l'original, amb les següents convencions:

- la separació o unió de les paraules, l'accentuació, l'ús de majúscules i minúscules i la puntuació segueixen els criteris actuals.
- es desenvolupen totes les abreviatures sense indicació de les lletres restituïdes.
- s'usen claudàtors per a les paraules de transcripció dubtosa, les il·legibles i les llacunes en el text.
- se substitueix la grafia // per /-/ quan sona com l doble.
- s'indiquen amb un punt volat les elisions que avui no tenen representació gràfica: *que's*, *que'ns*, etc.
- l'ús de l'apòstrof i del guionet per separar els enclítics i proclítics segueix les normes actuals:
- la *ce* trencada ha estat respectada.

ÍNDIX DELS ESTABLIMENTS

Rúbrica	Nom establiment	Pàgina
1	Veïns	
2	Traure fusta i llenya del terme.	
3	Traure fusta, llenya i tallar carrasques.	
4	Venda de vi.	
5	Tallar arbre lledoner.	
6	Entrar vi en el terme de la Serra.	
7	Vendre els veïns vi de la collita.	
8	Arbres fruitals.	
9	Peita.	
10	Bestiar en el bosc.	
11	Mostrar tala o rastre.	
12	Clams.	
13	Bestiar.	
14	Segar herba i blat en cultiu.	
15	Carrera cridada.	
16	Clams.	
17	Furtar fruita.	
18	Entrar en hort o vinya.	
19	Furtar llenya o pegar foc en heretat.	
20	Afollar carreres i trencar aigüeres.	
21	Prohibició de fer foc en el bovalar i la devesa.	
22	Pegar foc en la devesa de la Mola i traure fusta.	
23	Afermar-se.	
24	Traure llenya del terme.	
25	Bellota i porrasas.	
26	Pegar foc en el bosc.	
27	Prestar diners.	
28	Vendre bestiar.	
29	Rebuda d'obligacions pel justícia sense el notari.	
30	Arrancar basos i abeuradors del consell.	
31	Comprar penyores.	

- 32 Prohibició de veremar fins sant Lluç.
- 33 Prohibició de jugar.
- 34 Coltells i armes.
- 35 Perseguir porcs mesaders.
- 36 Forasters que es casaran en el terme.
- 37 Tenir llana.
- 38 Adobar abeuradors.
- 39 Venda de terra.
- 40 Portar armes per la vila.
- 41 Bestiar que entrarà en heretat.
- 42 Escapçar arbres i murgons.
- 43 Bestiar que entrarà en blat.
- 44 Bestiar que travessarà moltes heretats.
- 45 Bestiar perdut que entrarà en heretat.
- 46 Bestiar que entrarà en safranar.
- 47 Tallar herbes en mallades i cesters del consell.
- 48 Bestiars que faran alguna tala.
- 49 Plantar figueres.
- 50 Prohibició de posar bestiar davall oliveres.
- 51 Prohibició d'entrar bestiar en serrada dins tancat.
- 52 Poca tala.
- 53 Bestiar que entrar dins els mollons de les vinyes.
- 54 Deixar bestiar en vedat.
- 55 Desparedar corral i desfer alars.
- 56 Oques, ànedes i gallines
- 57 Prohibició de posar bestiar i egües en la devesa del Bosc.
- 58 Bestiar en la devesa de la Mola.
- 59 Prendre bestiar a mitges.
- 60 Afermament de bestiar.
- 61 Blat i bestiar per a eixir del terme han de pagar el delme.
- 62 Sobre jurar esmentant a Jesús i la Verge.
- 63 Sobre abelles en el bovalar i en mallades.
- 64 Porcs que entraran en hort, vinya o safranar.
- 65 Prohibició de traure bellotes del bosc.

- 66 Tallar rama o collir bellota en heretat.
67 Que el vedaler tinga que aplegar al mal factor.
68 Sobre porcs venals al bosc.
69 De la peita dels hereters.
70 Aigua d'ullal que eixirà en heretat.
71 Tindre quinze corders en el bovalar.
72 De la devesa de les Vinyes y bovalar.
73 Fer solcs entre heretats.
74 Que el guardià no reba procuracions.
75 Derrocar parat.
76 Si al justícia li demanen assessor que les parts tinguen que bestraure.
77 Qui llaurarà en lo terme de la Serra paguen lo llossí.
78 Que tot hom puga pegar foc en la terra del herbatge.
79 Taxadors i salari de la peita.
80 Obligació de matar un porc en la carnisseria per posar porcs al bosc.
81 Pagar sols esmena davant tala o dany manifestat en 3 dies.
82 Bestiar escapat no sols pague l'esmena.
83 Dubtes sobre els establiments.
84 Porcs que entraran en les eres.
85 Matar llops en el terme.
86 Porcs que es trobaran en mal afer.
87 Porcs que aniran sols per la vila.
88 Sobre *derrenclir* heretats.
89 Porcs que abeuraran en el bovalar.
90 Els fadrins tenen que pagar al joglar.
91 Del peiter de la vila.
92 Obligació dels veïns de tenir casa i domicili.
93 Porcs perduts.
94 Que els veïns puguin aturar un porc.
95 Sobre tales fetes tant majors com menors.
96 Tales fetes en heretats del senyor.
97 Bestiar que entrarà en la redonda.
98 Bestiar que no és erbajat tinga penyorada.
99 L'esmena deu pagar-se en l'any.

- 100 Que la vila pugua prendre una res quan es tinga necessitat.
- 101 Que es paguen els treballs que es lloguen.
- 102 Deutes de més de quinze lliures poden portar a presó.
- 103 Que els jurats exersisquen el seu ofici durant un any.
- 104 Obligació dels terratinents de cultivar les heretats.
- 105 De porcs i bèsties que van sense guarda.
- 106 Que es manifesten els porcs que es posaran al bosc.
- 107 Forment del graner i fiança.
- 108 Dels taxadors.
- 109 Carbó de savina en el bosc.
- 110 Que els veïns puguin desenvolupar els oficis cada dos anys.
- 111 Sobre foraster que pegará foc en el bosc i terme.
- 112 Obrir coral que estiga tancat.
- 113 De traure llenya, pedra o argila de heretat.
- 114 Bèsties serreres que poden entrar en la redonda.
- 115 D'arrancar fites de camins.
- 116 De llaurar en terres del comú.
- 117 Traure llenya del carrascal de la font de l'Ombria.
- 118 De fer dany en heretat.
- 119 De fer mal en tallades del bosc.
- 120 Cap veí pugui ser procurador d'altre sinó és per viudes o pubills.
- 121 Dels arrendaments de la Serra.
- 122 De consellers.
- 123 De prendre vaques o egües a mig guany.
- 124 De prendre bestiar menut a mitges o a mig per any.
- 125 De bestiar que entraran en els Malladars.
- 126 Dels que se apel·len del batlle per a davant el senyor.
- 127 De la forma de les tancades.
- 128 Cada veí és amo de sa heretat.
- 129 Prohibició d'amalladar bestiar fora de les mallades de consell.
- 130 Prohibició de posar bestiar mascle foraster en la redonda xiqueta de la vila.
- 131 Que cap veí pose ramat cabriu o llanar en el bosc des de Santa Creu fins al dia de Sant Joan.

- 132 Sobre matar llops.
- 133 Obligació de tenir imatge de Nostre Senyor o de la Mare de Déu en la sala de consell.
- 134 Del dret que té el guardià en les penyorades i per anar per les masades.
- 135 De la vinya.
- 136 Sobre guardar tronc de carrasca.
- 137 Prohibició de fer llenya de carrasca verda.
- 138 Prohibició d'entrar bacons per les redondes de mig guany de fora vila.
- 139 De posar porcs en el bosc quan hi haurà bellota.
- 140 De la veda per a bellota en el bosc.
- 141 Dels antuixans i bosc.
- 142 De la redonda gran.
- 143 Plegar bellotes pels antuixans a partir de les Ànimes.
- 144 Porcs que seran atrobat en mal afer tinguen matança.

[f. 1 r.] Còpia simple de les ordinacions de la vila de la Serra de Engarceran.

[1]

[f. 2 r.] Rúbrica dels veïns de la present com se voldran desaveïnar que sien tinguts de venir a contes.

Establirem y ordenarem los justícia, jurats y proms del dit lloc de la present, que quan algun veí del dit lloch o altri qui serà en lliures de peita⁸ se'n voldrà anar o mudar sa casa e abitació en altre lloch e altres qualsevol persones trauran alguns béns de dit lloch e terme de la present per qualsevol manera manà que'ls pertaïngen que aquells sien tenguts de venir als dits jurats e devenir a contes e de pagar sa part en tots los deutes y càrregs que per la dita huniversitat seran deguts segons los pertaïnga: e si algú traurà de dit lloch e terme alguns béns sens que no sien assegurats a conte a pagar la part dels dits deutes segons damunt dit és, volen que sien encorreguts en pena de deu lliures⁹ aplicadores la mitat a la onrrada señoria del dit lloch, y e la altra mitad a la villa, estia (sic) la dita pena sia tengut de scriure a conte, enperò no sie enteses aquelles persones que trauran alguns béns los quals los seran donats en exovars o mercaderies que es compren o es venen.

[2]

Rúbrica que ningú gose traure fusta ni lleña del terme.

Stablirem y ordenarem que no sia ninguna persona estraña ni privada que gos traure ni fer traure del terme de la present ninguna fusta obrada ni per obrar sos pena de seixanta sous, del quals aya la onrrada señoria lo ters, lo consell lo ters e lo ters a l'acusador e que tot hom puga ser acusador, enperò que los jurats puguen donar llisència a qui voldran de traure fusta de aladre, mànechs y asts e altres consemblans sens ninguna pena.

[3]

Rúbrica dels forastes que trauran lleña del terme y tallaran carrasques o qualsevol altre abre en lo terme.

Establirem y ordenaren los justícia, jurats y proms que tota persona estraña que traurà lleña del terme de la present, o altra fusta, que sia encurregut en pena seixanta sous partit lo 3 a la onrrada señoria y lo 3 al consell e lo 3 a l'acusador e que aya enquesta tot un añ, y tot hom puga ser acusador, en que sia entès lleña de garriga com altra fusta. Añadi-

⁸ Tribut que es pagava al rei o al senyor territorial per raó del béns seents que es posseïen.

⁹ Unitat monetària, una lliura equival a 20 sous, i un sou té 12 diners.

rem que dita pena sia los dits sexanta [f. 2 v.] sous y pagar la esmena que per los preadors serà preat així en lo bosc com fora del bosc en lo terme de qualsevol altre.

[4]

Rúbrica que ningú gose vendre vi mentres lo señor vene lo seu.

Establirem y ordenarem que no sia ninguna persona estraña ni privada que gos metre vi en lo lloch ni terme de la present a vendre ni aquell vendre mentres lo señor vendrà lo seu vi de la cullita ni del delme¹⁰, sos pena de deu sous, del quals aya la onrrada señoria lo ters, lo consell lo 3, e lo 3 a l'acusador y tot hom puga ser acusador, enperò que cascú ni puixa metre a son propi, ço és de sa collita si y aurà alguns malaït que aquells tals ne puxgen portar sens ninguna pena de a on voldran de mentres lo señor vendrà una bota del seu vi que après que haya acabat tot hom puga vendre son vi.

[5]

Rúbrica que ningú puga tallar abre lledoner.

Establirem y ordenarem lo justícia y proms que ninguna persona estraña ni privada gos tallar abre lledoner en eretat de altri que sia de grosaria de un asti de llansa sos pena de tres sous y la esmena de cascun arbre que tallaran de la qual pena aya lo señor lo 3 y les dos pars lo señor dels dits arbres o lledoners.

[6]

Rúbrica que ningú gose metre vi en lo lloc y terme de la present a vendre sinó lo taverner.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms no sia ninguna persona estraña ni privada que gos portar ni fer portar vi en lo lloc ni terme de la present per a vendre en menut a mesura sinó el taverner que serà afermat per los jurats e prohoms de dit lloc sos pena de sinc sous per cascú una vegada de la qual pena aya la onrrada señoria lo 3 y lo 3 lo consell y lo 3 el acusador y tot hom puga ser acusador, enperò cascun veí o abitador del dit lloc ne puxgue portar per a obs de reomplir ses botes fins en vint cantes¹¹ y no més y aquells poguen vendre sens tota pena, enperò si alguns veïns del lloc ne hagen menester que ni pugen portar per a sos obs tot lo any sens ninguna pena. [f. 3 r.]

10 La desena part de la collita o d'altres productes de la terra, que es pagava com a tribut a l'església, al rei o al senyor territorial.

11 Mesura de capacitat per a líquids, principalment, per al vi i licors.

[7]

Rúbrica quan los veïns del lloc podran vendre lo vi de la cullita que lo taverner no puga vendre vi que sia de fora vila.

Establirem y ordenarem justícia y jurats y prohoms que quan algun veí del dit lloc de la present voldrà vendre son vi de la cullita, que lo taverner que serà afermat per lo dit lloc no gose vendre vi que sia de fora vila sos pena de sinc sous, enperò que lo vi que es vendrà de la collita sia bo y sufisient y si no és sia a coneguda dels justícia, jurats y prohoms y no puga vendre més que lo taverner vendrà lo vi dels sircustans (sic) si per los dits mustasaf e jurats e prohoms lo dit vi serà atrobat no és ser sufisient o masa venut de preu e per los dits mustasaf e jurats e prohoms serà dit al venedor que el dit vi torne a raó e no se voldrà fer que en tal cas los dits mustasaf e jurats e prohoms diguen al taverner que porte vi per a la taverna e aquell puga vendre sens ninguna pena, enperò si algun veí del lloc tenia vi que el vulgués vendre que el puga vendre sens ninguna pena de la qual pena aya lo señor lo 3, lo 3 lo consell, lo ters lo acusador e tot hom puga ser acusador; enperò si lo taverner tindrà vi o n'aurà conprat que li sia donat tems de deu dies o lo que consideraran los mustasaf, jurats e prohoms en après vené aquell que vulla vendre sens ninguna pena.

[8]

Rúbrica dels arbres fruitals.

Establirem y ordenarem que tota persona estraña o privada que scapsarà [...] arbres fruitals en eretat de altri que sia encorregut en la pena de sinc sous e la esmena per cas-cun arbre de la qual pena aja lo señor lo 3, e les dos pars los señors de les heretats, e que y aja enquesta.

[9]

Rúbrica de la peyta.

Establirem y hordenarem que los jurats y altres qualsevol plegador de la peyta per la universitat del dit lloc elegits, los quals ara són y per tems seran pugen traure y fer traure de cascun veí del lloc y terme de la Serra peñora de les cases dels dits veïns e peñarar tots y qualsevol altres béns privileg[f. 3 v.]xats en falliment dels altres béns, so és encara que sien cruamens de blats y aquell vendre o fer vendre y lliurar al més de preu donant en aquell trobats en tant que la peita per aquells deguda sia cunplidament pagada y si tots los gastos que pertanyen fer per la dita rahó en los dits conprador o conpradors de les dites

penyores per los dits jurats o plegadors de la peita hajan de tornar les dites peñores als peñorats dins quinze dies après que aquells seran lliures, los quals quinze dies sien atesos après que auran pagat lo preu de la cosa comprada y que hajan condenar per sou dels dinés que bestret auran y asò fasen los jurats o peiter sens perill de si y de sos béns y si ningú no dirà en les peñores que los jurats y peites y pugen dir o pugen elegir una persona y aquella puga dir en les peñores; enperò si los compradors de les dites peñores no auran donat los dinés que aquells tals que quitaran la peñora no pagen sinó lo preu que deurà y volen que aja valor la peñora que per aquells serà treta o venuda.

[10]

Rúbrica dels bestiaris y altres nudrimens que entraran en les tañades del bosc.

Establirem y ordenarem los justícia, jurats y prohoms que qualsevol veí o persona estranya que posarà los bestiaris en les tañades del bosc que pague de pena quinze sous de dia y de nit trenta sous y pague la esmena que per los preadors y serà preada per cascuna vegada qui contrafarà y ultra la pena aja degolla, enperò si bous o vaques y entraran que ajen degolla sinó que pagen quinze sous de dia y de nit trenta y partid lo ters al señor y lo 3 al consell y lo 3 al guàrdia.

[11]

Rúbrica de mostrar tala o rastre.

Establirem y ordenarem los justícia, jurats y proms que tota persona que clamarà per tala que y a rebut en sa eretad sia tengut a mostrar tala o rastre dels bestiaris o bèsties, y si mostrar no porà o no voldrà que no paguen dañ ni esmena.

[12]

Rúbrica quans clams poden posar.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ninguna persona no's puga clamar de dañ que y aja rebut en ort ni en viña ni blat [f. 4 r.] ni cultiva ni en qualsevol altra eretad de una vegada avant cada un dia y aquell de vista enperò si algun descornedit o descortés y aurà que trets los amos de les dites eretats quansevol nudrimens y els amos dels nudrimens los tornaran que se'n puga clamar tantes vegades com los tornarà a la eretad y que los dits amos de les eretats sien tenguts que sempre que es clamaran tres vegades cada dia que aquell tal no puga posar altres fins en tant que aquells sien clarificats y serà de suspita que no puga posar ningun clam fins sia clarificat.

[13]

Rúbrica de marginar bestiar o qualsevol nudriment.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que qualsevol persona que amarginarà bestiar de qualsevol naturalesa que sia y entrarà en blat de altri que pague de pena un sou y si lo misatgé o lo señor o fiel de aquell sien creguts per son sacrament si auran vist pasar lo pastor per lo sembrat y si lo pastor pasará per lo sembrat que pagen lo clam y la esmena si ni aurà.

[14]

Rúbrica que ningú gose segar erba ni blat ni en cultiva de altri.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que ninguna persona gose segar erba en ribes ni migans de altri que sie sembrat ni cultiva ni amargar aquells sos pena de un sou y que aja en aquella y tot hom se'n puga clamar de sospita y paguen la esmena que per los preadors y serà preada partit lo 3 al señor y les dos part al señor de les heretats.

[15]

Rúbrica de carrera cridada.

Establirem y ordenarem los justícia, jurats y proms que no sia ninguna persona que gose pasar per ninguna eretat cridada sos pena de un sou y que aya enquesta y tot hom se'n puga clamar de sospita partit lo 3 al señor y les dos parts al señor de la heretat.

[16]

Rúbrica dels clams que dins deu dies sien clarificats.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que tota persona que es clamarà de dañ que aja rebut que dins deu dies aprés que sàpia que sea feta de tala se'n puga clamar y sia tengut de clarificar lo clam dins deu dies y sinó u farà no sia oït.

[17]

Rúbrica dels que furtaran fruyta.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que qualsevol persona [f. 4 v.] que farà dañ en qualsevol fruites del terme de la Serra que aquell tal cometa pena de deu sous, y si serà de dotse anys en avall cometa pena de sinc sous, so és les dites penes sien dobles de nit partides les dites penes lo 3 al señor, lo 3 al amo y lo 3 a l'acusador, y si acusador no y aurà sia dit ters del amo de dita eretat.

[18]

Rúbrica qui entrarà en hort o en viña de altri.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que tot persona que entrarà en ort o en viña de altri sens voluntat del señor mentres que y aja ortalísia o raïms en les viñes que page de pena sinc sous de dia y deu sous de nit y la esmena, y si algú entrarà en ort o en viña del señor que sia a la dobla, enperò si alguna creatura entrarà en les dites eretats que siga conegut per los honrrats justícia y jurats y prohoms si deurà pagar la pena, [...] e que sia feta enquesta si algú tindrà suspita après que lo dañ serà trobat dins deu dies y no en altra manera, enperò que ningú no gose posar bèsties ni porcs ni altres nudrimens en los horts sinó per a procurar los horts y de allí avant aquelles bèsties ayen estar fermades en lo hort de son amo sos la pena damunt dita encara com diu damun de la verema de les viñes que si alguns cans seran atrobats en les viñes mentres y aurà fruita sens esque-lla, o gancho que pague de pena deu sous de dia y vint de nit y pague la esmena partit lo ters al señor y les dos parts aja lo señor de la heretat, enperò sempre y quan los amos de les viñes no trobaran los cans en les dites viñes que aquells tals no pugen demanar als amos dels gosos que faran esmena sinó tan solament la esmena y no la pena.

[19]

Rúbrica qui desenbardisarà viña o se'n portarà lleña y posarà foch en la bardisa¹² de eretat de altri.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que tota persona que desembardisarà o pendrà lleña de tancada de ningú, que pague de pena sinc sous de la viña o tancada: enperò si se'n portarà lleña de alguna arrabasada¹³ o heretat de altri que pague de pena per cada una vegada tres sous y la esmena. Y si alguna persona posarà foch en alguna bardisa pague de pena sinc sous, y sia tengut de tornar la bardisa a son càrreg y dañ y partit lo 3 al señor y les dos parts al amo de la eretat.

[f. 5 r.]. [20]

Rúbrica de afollar¹⁴ carreres, y trencar aygüeres.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que no sia ninguna persona gosada de afollar carrera ni trencar aygüera de les carreres que sia feta per traure la aigua de les

12 Garlanda d'argelagues i altres plantes espinoses que es posa damunt una paret per impedir que el bestiar la salte. També paret formada de brancam i arbusts entrelligats i fermats amb travessers per a tancar un tros de terra.

13 Arrancar les mates d'un terreny, traure'n les arrels i rabasses per conrear-lo.

14 Malmetre una cosa, inutilitzant-la de tot o en part.

carreres, sos pena de tres sous; partit lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador, y tot hom puga ser acusador.

[21]

Rúbrica que ningú gose metre foch en lo bovalar, ni en la devesa dels Vens.

Establirem y ordenarem que ninguna persona gos pegar foch al bovalar segons que confiunta (sic) tot sos pena de tres sous per cascuna vegada que contrafarà, partit lo ters al señor, lo 3 al consell y lo ters a l'acusador, enperò no sia entès si algú pegarà foch dins son alou¹⁵ en ribes de llaurats o en alguns migans o terra erma que la vullen procurar en aquell any e si lo foch pasará de aquella eretat en altra que no sia tengut per ninguna pena sinó lo dañ que lo foch aurà fet a coneguda dels jurats e proms; e si algú pegarà foch per escalfar-se no sia tengut a pena de calúmica¹⁶ (sic), enperò si lo foch pasará de més desús de una asta de llansa avant que sia en pena, enperò tot hom puga pegar foc en allò que és seu guardant de mal a son vehí; e si algú voldrà cremar en alguna carrera aquell sia tengut de demanar llicència als jurats, si contrafarà paguen la pena sobre dita, partida la pena lo ters al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador.

[22]

Rúbrica de pegar foch en la devesa de la Mola ni traure fusta.

Establirem y ordenarem que no sia ninguna persona estraña ni privada que gos pegar foch en la devesa de la Mola sos pena de deu sous partits lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador, y que tot hom puga ser acusador. Així mateix ningú gose tallar lleña ni traure fusta sos pena de deu sous partits *ut supra*, enperò si algú aurà menester cabirons per a cubrir cases o altres cubertes per a sos obs dins lo terme de la Serra, que ni puga tallar ab llicència dels jurats e proms; enperò que qualsevol que tallarà los cabirons que dins un any los se'n aja de portar, e si no u farà que qualsevol vehí los [f. 5 v.] se'n puga dur per a cobrir, en altra manera no, e sie entès tanbé del bosch com del carrascal o de altre lloc dins lo terme; enperò qui voldrà tallar cabirons dins lo bosch que sien a son menester de carrasca, o savina, o roure que ni puguen tallar, y altra fusta per obs de cubrir en lo terme y altres fustes a obs de cascun vehí sens ninguna pena, e si nengun vehí o estranger ne traurà pague la pena sobre dita partida *ut supra*.

15 Propietat territorial lliure i exempta de tota càrrega i dret senyorial.

16 Pena pecuniària, multa.

[23]

Rúbrica dels que se afermen¹⁷ ab altre.

Establirem y ordenarem los justícia, jurats y prohoms, que tota persona que se afermarà ab altri per a misatgé o pastor o altre moço per a casa y no y voldrà estar ni complir lo tems que aquell se aurà afermat, que pague de pena vint sous, les quals penes aja lo señor lo ters, les dos parts lo que la aurà afermat; y semblantment si el amo voldrà dar llisència al misatgé, pastor o moso que no vulla que li complixca lo temps que se aurà afermat pague la pena partit lo 3 al señor e les dos parts al misatgé, pastor o moço: enperò si alguna de les parts tindrà justes raons sobre les coses contengudes en los presents establiments, que aquells les sien admeses, e no res meñys si alguns voldran clamar de les dites coses en lo present establiment contengudes dins quinse dies après que se an departit la hu del altre si sien clamats, e pasat quinse dies no sien oïdts per la dita raó.

[24]

Rúbrica que ningú gos traure lleña del terme.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que ninguna persona vehina de la vila de la Serra gose traure, ni fer traure lleña, ni carbó del terme de la Serra en pena de sexsanta sous y perduda la bèstia per cada una vegada y tothom puga ser acusador, que sia vehí y no altri, y que aja enquesta, partit lo ters al señor, lo ters al consell y lo ters a l'acusador. Añadirem al present establiment que qualsevol vehí que traurà lleña del dit terme de la Serra no puga ser acusat per algú y si y a aquell que voldrà acusar no'l trobarà personalment ab la bèstia o bèsties carregades en camí o fora camí, y que li haja de dir tenivos per peñorat y que la dita peñorada aja de manifestar dins tres dies al justícia y executar-la dins deu dies sinó lo dit acusador perda la peñorada.

[f. 6 r.] [25]

Rúbrica de la bellota y porrasas¹⁸.

Establirem y ordenarem los justícia, jurats y proms que ninguna persona gose cullir bellota ni porrasas ni aquelles traure del terme de la Serra si no és vehí del lloch sos pena de seixanta sous, partit lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador. Enperò los vehíns

17 Unir una persona amb una altra per conveni mutu.

18 Planta liliàcia del gènere *Asphodelus*, de arrel tuberculosa carnosa, fulles nombroses, llargues i ensiformes, tija dreta, rodona, llisa, ramosa en l'extrem, acabat amb un aplec de flors blanques amb una ratlla rosada, i fruit amb caps petita ovada globosa.

pugen cullir bellota y de les porrases y aquelles pugen vendre a qui's vulla sens ninguna pena y que aja enquesta.

[26]

Rúbrica de posar foch en lo bosch.

Establirem y ordenarem que ninguna persona de la vila ni estraña no gos posar foch dins la devesa del Bosch sinó los jurats del dit lloch, so és de la roca del Figueral devallant les roques avall al sol de tota la roca, pase roca vall damunt lo Figueral paredad pase al pou del Figueral y pase a les covetes del sol del barranc del Espadoll, pase al corral de la heretat d'en Baldira y va al mas de na Pastora y al sol de la Devesa yx al cab del barranc del Teixsar y tot camí avant fins a una roca que y a davant lo pla de l'Alvenc y per lo fil del collet avant fins a el molló dels Descalsadols y de allí torne a una roca que està en aygua vesant del Moscador que partix lo terme de la Serra ab lo terme de la Sarratella y devalla per lo collet de dellà el Moscador y entre en los barrancs fins al sol del collet dels Bustals y torne lo collet amunt fins a al camí que va a la Sarratella y tot camí fins a al collet del Single y al moreal Roig y de allí avant per totes les roques de sobre los llaurats dels Dumenges fins a la roca del Figueral y de allí amunt que sia dit bosch y qui contrafarà pague de pena deu sous per cascuna vegada, partit lo ters al señor, lo 3 al consell, lo 3 a l'acusador; enperò si lo dañ que farà lo foch serà més de deu sous que sia tengut de satisfer lo dañ segons sia conegut per los jurats o veedors del dit lloch sobre les quals coses haya enquesta per lo just.

[f. 6 v.] [27]

Rúbrica de prestar diners a son amor.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que si alguna persona prestarà diners a son amor que res no prenga de salari y la cosa prestada muntarà trenta sous o de allí en amunt que lo dit mal llevador aja tornar los dinés sens dia ni hora si los trenta sous seran més sia segut per fur y lo mal llevador pague les misions.

[28]

Rúbrica que lo fill no gose vendre bestiar sens voluntat del pare.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que tot fill que estiga davall la señoria del pare o mare del lloch y terme de la Serra que no gose vendre bestiar sens voluntat del pare o de la mare de qui serà lo dit bestiar en ninguna persona, asò fase que tal venda no aja valor sinó pare o mare no y consentixquen o auran consentit en altre

tems que altres vendes que aja fet e així lo dit comprador sia tengut tornar los bestiar sens ningun reteniment y perdre lo preu que y aurà donat a aquell bestiar que el cobre per lo pare o mare ají com a cosa seua pròpia e dels béns de aquells per via de justícia, enperò si alguna persona estraña aurà conprat lo bestiar aquell no perda lo preu, enperò sia tengut tornar lo bestiar sens ningun deteniment y aquell que sie tornat ço que seu.

[29]

Rúbrica que lo justícia reba obligacions sens lo notari*.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que com en lo lloch de la Serra y terme no puga haver notari públic ab lo qual lo justícia puga fer sos actes segons se bota en algunes vegades se seguix que alguns deuen alguns deutes a alguns veïns del lloch, so és que el obliguen, [...] per so ordenam que lo justícia puga rebre obligacions y cansellacions de aquells e aquells fer scriure a qualsevol persona que sàpia scriure, però que no li obligue que quant lo notari sia vengut lo justícia ne fasa relació e lo notari que u scriga en lo lloc de la cort y aja tanta valor com si lo notari y fos estat en lo present testificant de la present.

[f. 7 r.] [30]

Rúbrica que ningú gose arrancar los basís¹⁹ ni abeuradors del consell.

Establirem y ordenarem justícia y jurats y prohoms, que no sia ninguna persona estraña ni privada que gose tallar ni arrancar los basís ni abeuradors de consell del lloch y terme de la Serra sos pena de deu sous, partit lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y tot hom puga ser acusa-

dor, enperò aquell tal que aurà gastat los basís o abeuradors sia tengut adobar ab so de seu (sic) y si fer no voldrà que los jurats y puguen llogar a despenses de aquell tal sens ningun perill y si alguna persona llavarà en los basins o abeuradors o fons o regarà ortalísia

¹⁹ Recipient fet de pedra o d'una soca buidada per una cara, que serveix per posar-hi el menjar o abeurall dels animals domèstics. També les diferents piques que conformen els abeuradors a les fonts.

alguna, que pague de pena dodse dinés qui contrafarà, partit *ut supra* y puga fer enquesta aquells que culpa auran.

[31]

Rúbrica del que conprarà peñores de la mà del nuncio.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que si alguna persona conprarà alguna peñora de la mà del nuncio per via de cort, que aquell de qui serà la peñora aja lli-sència de quitar-la dins quinse dies après que serà venuda pagant a d'aquell que la aurà conprada lo preu que li costa e dar-li de cada sou un diner de guaño.

[32]

Rúbrica que ningú gose veremar fins al dia de San Lluch.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que no sia ninguna persona gosada de veremar dins lo bovalar de les Viñes o fora de aquelles en lo terme de la Serra sens lli-sència dels jurats del dit lloch, sos pena de deu sous partit lo 3 al señor, lo ters al consell, lo 3 a l'acusador y tot hom puga ser acusador, enperò si algú tindrà planta en la seua viña que [...] que aquell puga veremar ans de la festa de San Lluc sens ninguna pena, pagant lo delme que's pertoca quan se veremará la altra verema.

[33]

Rúbrica que ningú gose jugar dins lo lloc y terme de la Serra.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ninguna persona sia gosada de jugar a ningun gènere de joch de cartes de nit ni de dia per les cases sinó és demanant lli-sència al justícia, asò entès que en casa que els done lli-sència no pugen jugar sinó a jochs llisits y permesos sos pena [f. 7 v.] de sinc sous partit lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y que tot hom puga ser acusador y de la mateixa manera ordenarem que no juge a ningun gènere de joch mentres se selebraran los ofisis de la misa y vespres, sos la mateixa pena partida *ut supra*.

[34]

Rúbrica de coltell²⁰ y altres armes.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que no sia ninguna persona de la vila o forastera qui gose tirar de coltell, puñal, ni espasa, ni altres armes ab les quals fasa mal

20 Ganivet, eina de tall, consistent en una fulla d'hacer relativament curta i posada al cap d'un mànec.

contra altres, ni moure baralla en la vila ni en lo terme de la Serra y qui contrafarà que pague de pena 60 sous per cada una vegada que contrafarà y que pague la pena lo que primer arrancarà o llansarà mà a les armes.

[35]

Rúbrica que ningú gose acasar porchs messedors e o de altri.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que no sia ninguna persona de la vila ni forastera que gose acasar porchs de altri que sien en lo bosch ni en ningun lloch del terme de la Serra e que aquells tals sien encorreguts en pena de 2 sous per cada una vegada que los porchs seran acasats y si faran afollar alguna truga que sien tinguts a pagar lo dany al señor de dits porchs. Aisí mateix si mataran algú o si nafraran ab cans o en mans que los porchs que agen rebut algun mal que aquells tals pagen lo mal de la qual pena y agi lo señor lo ters y les 2 parts lo señor dels porcs. Enperò si algú los trobarà en viña, en ort o en senbrat o en cultiva que no aja la pena si no és que fasa afollar²¹ alguna truga que pague lo dany que aurà rebut el amo de la dita truga o truges, així que si los porcs auran fet dany que pagen la esmena y lo clam si lo señor de la eretat se enclamarà.

[36]

Rúbrica dels forasters que casaran en lo terme.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ninguna persona forastera gose casar ni fer casar en lo terme de la Serra, so és servos, cunills, perdius ni ningun gènere ni manera de casa, sos pena de 25 sous y perduts los gosos, fures, escopetes, teles y altres qualsevols instrumens [f. 8 r.] de casar de la qual pena lo 3 se a de donar al señor, lo ters al consell y lo 3 a l'acusador y que tot hom puga ser acusador.

Dia 24 *mensis februaryii* 1689 de voluntat dels justícia, jurats, proms y consell de la present vila añadirem al present establiment que ninguna persona de la present vila no sia gosada de albergar ni tenir en sa casa ni anar a casar per lo terme de la present vila en ningun casador foraster, sos pena de tres lliures partidores en la forma sobre dita, per a que se ovien los forasters de casar en dit terme y lo foraster tinga la mateja pena de 25 sous y per a que vinga a notisia de tots, Visent Juan Teruel ministre aver-se publicat dit establiment per los puestos acostumbrats de esta vila.

21 Ferir una persona o animal inutilitzant-li algun membre. També avortar, parir abans que el fetus pugue tindre vida extrauterina.

[37]

Rúbrica que qualsevol vehí puga aver una arroba²² de llana.

Establirem y ordenarem que tota persona vehina del lloch e terme de la Serra que no tinga bestiar llanar puga haver o comprar de enpegallar solament una arroba de llana dels veïns del dit lloch al for que la aurà venuda al mercader en lo dit pugullar sie entès de sen caps ensús, la qual llana sia a son propi e aquella en sa casa la aja de obrar e aquella no puge traure del lloch ni del terme, enperò puix aquell de qui aurà presa la llana no sia tengut de fer ne a ningú, si per son plaser no era en així que ningú no gos conprar per altri sos pena de deu sous partit lo 3 al señor y los dos parts al señor de la llana.

[38]

Rúbrica que los jurats sien tenguts adobar quatre abeuradors.

Establirem y ordenarem que cascun jurats del lloch de la Serra sien tengut de adobar quatre abeuradors e si no u faran dins son any que après que seran fora de la administració los jurats que aprés de ells vindran y seran y pugen llogar y fer pagar de sos béns al jurats pasats. Axí mateix siguen tenguts los jurats mantenir los camins veïnals segons son pràctiques del lloch.

[39]

Rúbrica dels que vendran algun tros de terra.

Establirem y ordenarem que si alguna persona vendrà algun tros de terra y serà senyalada cultiva que la pugue tenir lo venedor al conprador.

[40]

Rúbrica que ningú gose portar armes per la vila.

Establirem y ordenarem justícia y jurats y prohoms que no sia ninguna persona [f. 8 v.] de la vila ni forastera que gose portar ningun gènere de armes vedades en la present vila, sos pena de 60 sous per cada una vegada que contrafarà, partit lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y tot hom puga ser acusador, enperò no sia entès en los forasters sens que primer la justícia no'ls aja dit que posen les armes en les posades, y si aquells no u voldran fer, que sien encorreguts en la damunt dita pena partida *ut supra*.

22 Unitat de pes, equivalent a 19'400 quilograms. L'arroba té 36 lliures, 1 lliura 12 uncies, l'unça 4 quarts.

[41]

Rúbrica del bestiar que entra en hort o en viña de altri, axí gros com menut.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que tot ramat de bestiar que entra en ort o en viña de altri que pague de pena dos dinés per cab fins en trenta cabs y de 30 cabs ensús, que sia dit ramat que pague de pena sinc sous y pague la esmena que per los preadors hi serà preada y tot bestiar gros que entrarà en les sobre dites eretats que pague nou diners per bèstia fins en deu bèsties, y de deu amunt que pague sis sous, y lo dañy que auran fet, de les quals penes ne aja lo señor lo 3 y les dos parts al señor de la eretat; enperò que les viñes sien procurades, y si aurà quatre anys que les viñes no se auran procurat, que no se pague si no la esmena, y si porchs y entraran que paguen la damunt dita pena, partit *ut supra* y la esmena que los preadors y auran preat.

[42]

Rúbrica qui scapsarà arbres y morgons²³.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que tot bestiar que escapsarà figura que sie plantada o morgonada dins dos anys, que pague cada un cab un sou, axí mateix de tod los abres fruitals sis dines per cap y per lo semblant que escapsarà morgons sis dinés. Axí mateix qui escapsarà morgons de qualsevol cosa que sien y per cada un cap de mallol del primer y del segon any per cada un cap deneu dinés y per tot enpelt de sep sis dines, de les quals penes aja lo señor lo 3 y les dos parts lo señor dels morgons, y totes les sobre dites coses y pague la esmena que per los preadors y serà preada y los gastos; enperò si algú serà tan gosat de tallar alguna parra, axí del lloch procurat com de lloch erm, que sia incorregut en pena de 30 sous, partit lo ters [f. 9 r.] al señor y les dos parts al señor de les parres, e assò sia entès per alguns forasters desacomulats y si algú de la vila sia la mateixa pena y sia a coneguda dels señors jurats si mereix esmena tanbé al foraster com al de la vila y que la pague y los gastos. Entiéndase que en este establiment no se a de entender las viñas porqué ya se a echo otro a ojas 56.

[43]

Rúbrica de bestiar menut o gros que entrarà en blat de altri.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que tot bestiar menut que entrarà en blat de altri pague de pena un diner per cap fins en 30 y de 30 ensús sia dit ramat pague

23 Redolta d'un cep que es colga en la terra i es fa arrelar abans de tallar-la, per augmentar la producció de la vinya i especialment per substituir un cep mort o arrancat.

de pena sinc sous y pague la esmena y tota bèstia grossa que entrarà en blat de altri pague per bèstia 9 dinés fins en deu y de deu ensús pague de pena sis sous y pague la esmena, de les quals penes aja lo señor lo ters y les dos parts lo señor de la eretat.

[44]

Rúbrica de bestiar que travesaran moltes eretats.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que tot ramat de bestiar de qualsevol naturalesa que sia que travesarà moltes eretats que sien senbrades o coltives, que no sien tenguts a pagar clam sinó la esmena. Enperò si lo señor de aquelles eretats se'n voldria clamar, no aja clam sinó de la primer eretat que aurà posat lo clam y los altres no agen valor.

[45]

Rúbrica de bestiar perdud o estall que entrarà en blat de altri.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot bestiar perdut que serà trobat en mal afer, lo qual bestiar menut sie perdut o estall que pague la esmena del dany que y aurà fet, enperò que lo pastor sia tengut a jurar que lo dit bestiar està perdut o estall si requista y aurà, enperò si lo pastor no u voldrà fer, que pague de pena segons en los establiments del blat és contengut.

[46]

Rúbrica del bestiar menut o gros que entrarà en safranar.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot bestiar menut que entrarà en safranar, que pague de pena dos dinés per cap fins en 50 y de 50 en amunt pague 10 sous y la esmena y tota bèstia grossa que entrarà en lo safranar pague per cap quatre dinés, e los porchs paguen de pena quatre dinés per cap fins en deu y de deu en amunt sinc sous y la esmena, de la qual pena aja lo señor lo ters y les dos parts lo señor dels safranars.

[47]

Rúbrica dels que desabusaran mallades²⁴ y cesters²⁵ del consell.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms del lloch de la Serra que qualsevol veí o foraster que tallarà ullastres, mates, carrasques o altres qualsevols coses semblans, que sien encorreguts en pena de 60 sous en les mallades de consell o cesters de consell, les

²⁴ Lloc arrecerat on s'aturen a reposar els pastors i llurs ramats.

²⁵ Qualsevol arbre o roca que fa ombra i és aprofitat per a sestar el ramat.

quals mallades seran assignades per lo dit consell y que aja enquesta tot un any y un dia y que tot hom puga ser acusador y a qui contrafarà sia encorregut en la damunt dita pena partit lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y que pague la esmena que per los preadors y serà preada.

[f. 9 v.] [48]

Rúbrica si mols bestiar faran alguna tala.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que si alguna persona es clamarà del dany que aja rebut, axí en blat o cultiva o en viña o en guaret²⁶ que sia blan o escalivós que la terra se'n dega gastar o en qualsevol altre mal afer, que lo señor de la eretat farà demanda a algú y aquell tal dirà que altre bestiar ans que lo seu bestiar y fer mal y aja fet mal que los señors del dany sia tengut sitar a aquell o aquells que se an confesat en la tala y si lo señor del dany no o voldrà fer que lo señor del dany perda la esmena, enperò si lo señor del dany sitarà als mal factors aquells per lo request li seran dits aquells tals ne escusaran o poran escusar que lo seu bestiar no y és estat en aquella partida que totes aquelles despeses y a de cobrar lo señor del dany de aquell a qui serà feta la demanda. Enperò si lo señor del dany se'n voldria clamar de tots que no u puga fer, y que no aja sinó un clam de aquell que ell voldrà y tots paguen la esmena y lo señor del dany sia tengut donar regresch al mal factor, enperò si lo señor del dany tindrà en suspita y aquell requerirà que fasa escusar les guardes majós que lo señor del dany sia tengut fer sitar tres guardes majós y fer escusar aquelles esmenes puga fer escusar a les guardes que ell tindrà en suspita y paguen la dita esmena. Fonch añadit al sobre dit establiment que agen de fer sitar tres guardes majors y als menors que los agen de provar y si el majors o an de pagar, també los menors.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y consell de esta vila que ninguna persona sia gosada de portar animals alguns en les tallades del bosch, pena de dos sous fins en deu y de deu en amunt tres lliures, aso és de sol a sol y de nit a la dobla y que ninguna persona sie talador de vista no puga demanar altri de sospita. Així mateix establirem y ordenarem que antigament pagave lo bestiar una res de dia, y de nit lo doble y estos establiments s'an de guardar bé. Yo Don Jaime Muños confermo dichos establecimientos sin perjuicio de mis derechos que contamos 30 de noviembre de 1643 Don Jaime Muños.

26 Terra de conreu llaurada i encara no sembrada; especialment la que es deixa sense sembrar durant un o més anys perquè repose.

[49]

Rúbrica que tot hom puga plantar figueres.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota persona puga plantar figueres y altres arbres en qualsevol part de la seua heretat de quinse en quinse pases en lloch sufissien que los arbres si deguen fer, açò sia a coneguda de jurats y proms, e si bestiar menut entrarà que pague de pena diner diner per cap fins en trenta y de trenta en avant que el dit ramat que pague de pena tres sous y la esmena. Enperò que lo señor dels arbres sia tengut procurar y cabar dos o tres voltes cada any los arbres o figueres e si no u farà que no y aja clam, e pague la esmena, e si bestiar gros y entrarà que pague de clam nou dinés per bèstia fins en deu, e de deu en avant pague de clam 6 sous. Y ultra lo dit clam pague dodse dinés per cada ull que serà scapsat, enperò los señors dels arbres o [f. 10 r.] figueres sia tengut de fer mollons de pedra fora dels arbres, de manera que sie conegut a on estan los dits arbres, partides les dites penes lo 3 al señor y les dos pars als señors dels arbres o figueres.

[50]

Rúbrica que ningú gose posar bestiar davall oliveres.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ningú gose posar bestiar davall oliveres de altri des que les olives comensen a caure o a madurar sos pena de 5 sous, partida la pena lo 3 al señor y les dos pars al señor de les oliveres, y ultra la pena paguen la esmena tant quant sonament se puga prear, enperò si res no si pot prear per los preadors, que en tal cas aquell de qui seran les oliveres sia cregut per son sagrament quantes olives y podia aver, y aquelles li sient pagades.

[51]

Rúbrica que lo bestiar no gose entrar en serrada²⁷ dins tancat de altre.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot bestiar menut que entrarà en serrada o viña o eretat de altri, que aja quatre pams de alt la paret pague per cab diner diner fins en trenta, y de trenta en amunt pague tres sous y de nit sis y la esmena, y si grasiosament y seran posades paguen la pena doble, així de dia com de nit; y si portell y obriran o alguna persona obrirà la portera que per cada una vegada pague de pena sinc sous de dia y lo doble de nit, partit lo 3 al señor y les dos parts al señor de la serrada o tancat, enperò la serra sia tenguda en son endret.

²⁷ Paret que divideix dues finques. Tros de pastura tancat, destinat al bestiar.

[52]

Rúbrica de poca tala.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que si alguna tala serà feta prear y la tala sia tan poca que no sia sinó mig almut o fins sis dinés que aquell que aurà fet la tala es posarà a prear la tala, que en tal cas no pague sinó la esmena.

[53]

Rúbrica de bestiar menut que entrarà dins los mollons de les viñes.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ninguna persona de la vila ni forastera no gose posar bestiar menut dins los mollons que cada hu farà a la vora de la seua viña y qui contrafarà pague diner diner per cap fins en deu y de deu en amunt pague dotse dinés, y si cintalment li seran posades que paguen lo doble partides les dites penes lo 3 al señor y les dos parts al señor de la viña.

[54]

Rúbrica que ningú gose amargar bestiar menut e bèsties grosses en vedat de altre.

[f. 10 v.] Establirem y ordenarem los justícia, jurats y proms que no sia ninguna persona de la vila ni forastera que gose amargar bestiar menut en eretat de altre sos pena de diner diner per cap fins en trenta y de trenta en amunt sia dit ramat per cada hun cap dos sous, que no gosen deixar cintalment en lo blat los cordés e cabrits sos la dita pena y si amarginaran bèsties grosses o bèsties de albarda o a qualsevol altres bèsties en la eretat paguen per cascuna vegada que contrafarà sis dinés per cap, y si travesarant cintalment per lo senbrat de una riba a altra paguen la dita pena en doble, y si deixaran pollí o vedell en lo blat cintalment paguen hu un sou si no aurà un any, y si aurà més de un any que paguen lo clam segons les altres bèsties y la esmena partida la dita pena lo 3 al señor, y les dos pars al señor de la heretat.

[55]

Rúbrica de aquells que desparedaran corrals y desfaran alars.

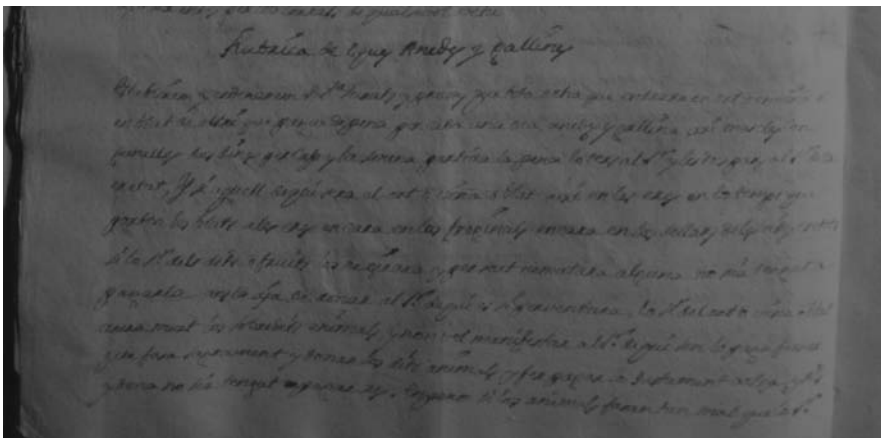
Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que no sia ninguna persona straña ni privada que gose derrocar ni desparedar ni desenbardisar ni pegar foch en les mallades, ni alars, ni corrals que seran nomenats per lo consell y són assignades, en pena de sinch sous partida la dita pena lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador, y ultra la dita pena sien tenguts adobar les mallades o alars o corrals segons estava antes, y si fer no u voldran que en tal cas los jurats y puguen llogar a gastos de aquell que u aurà fet; així mateix si

algú serà tan arriscat de posar foch en la bardisa de algun corral o desenbardisar o derrocar alguna paret del corral, que aquell sia tengut tornar-o segons que abans estava, y fer no u voldrà que lo señor del corral y puga llogar a gastos de aquell que aurà fet lo dan y fent anar los preadors y fer i pagar la esmena que per los preadors y serà preada, açò sia entès per los corrals de qualsevol vehí.

[56]

Rúbrica de oques, ànedes y gallines.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota ocha que entrarà en ort, o en viña, o en blat de altri que pagar de pena per cada una oca, ànedes y gallina així mascles com femelles dos dinés per cap y la smena partida la pena, lo ters al señor y les dos pars al señor de la eretat, y si aquell de qui serà el ort o viña o blat, així en les eres en lo temps que porten los blats a les eres encara en los freginals²⁸ encara en los sellars de les dites eretats si lo señor dels dits fruits los neguarà y per sort ne matarà alguna no sia tengut a pagar-la, ans la aja de donar al señor de qui és, si per ventura, lo señor del ort o viña o blat aurà mort los sobre dits animals, y no u vol manifestar al señor de qui són, lo puga forsar que fasa sacrament y donar los dits animals, y fer pagar lo justament valga y si'ls y dóna no sia tengut a pagar res, enperò si los animals faran tan mal que lo señor [f. 11 rº] que reb lo mal y vol enbiar los preadors, que en tal cas pague la smena y els gastos y si algunes altres oques, ànedes, gallines, així mascles com femelles y seran acusades que ajuden a pagar la smena.

28 Tros de terra situat prop d'una casa o d'una era, i destinat a sembrar-hi ferratge.

[57]

Rúbrica que ningú gose posar bestiar ni egües en la devesa del Bosch.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ningú gose posar bestiar menut en la devesa del Bosch en lo temps que se acostuma vedar lo gra o la bellota, segons los establiment, per la dita rahó fet pague diner diner per cap fins en trenta, y de trenta en amunt sia dit ramat pague la pena de tres sous de dia y sis de nit, partit lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y tot hom puga ser acusador si ya no és que y aga guàrdia que sia assignat per lo consell, y ningú gose posar egües en lo bosch mentres sia vedat al bestiar menut, y qui contrafarà pague de pena sis dinés per cap fins en deu y en deu en amunt sia dit ramat pague de pena sis sous de dia y de nit lo doble. Així mateixa vaques y bous partida la sobre dita pena *ut supra* per cada una vegada qui contrafarà, enperò no sia ninguna persona estraña que gose posar bestiar, ni egües, ni vaques, ni bous, ni porchs en la devesa del Bosch en pena de dotse dinés de dia y de nit lo doble, partit *ut supra* y los guardians puguen pendre y la porten a la vila y si algun erbatjant y farà o posarà besties grosses en la devesa del Bosch aja de pena dotse dinés de dia y lo doble de nit.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que per quan los ganaders no es denien posar los ganados en lo bosch en temps de la bellota y no aver més que tres sous de pena aumentar-la esta de deu sous partida *ut supra*. Jaume Bertran bale.

[58]

Rúbrica de la devesa de la Mola qui posarà bestiar.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot bestiar menut que entrà en la devesa de la Mola pagar de pena diner diner per cap fins en trenta y de 30 en amunt sia dit ramat pague de pena 5 sous de dia y de nit lo doble, partida la pena lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y tot hom puga ser acusador, fent sagrament que les y auran vistes y los pastors sien tenguts de traure-les en continent que vistes les y auran y si no u faran que sien encorreguts en les penes de tantes vegades que acusades y seran, enperò no se entengue que sien en la pena ni'ls agen de acusar los pastors a alguns bestiars que pasaran per la carrera que es té a la devesa, si li s'escapen algunes quant no u farà cintalment, enperò tot hom y puga posar bèsties de llaurada, ço és mules, machos, rosins, bous, asens, someres de llaurada y una vaca serrera que vaja ab los bous y totes altres bèsties de albarda y no altres bèsties serreres que agen de dos anys en amunt sos [f. 11 v.] la damunt dita pena partida *ut supra*, y tota

persona que obrirà y farà portells en la paret de la Mola salvo lo portell major que és en vista de la vila pague de pena 5 sous partits *ut supra*, de les quals penes les dos parts partides per al consell y lo justícia y a de executar dins la sua administració complidament, per ço que vegem si y a que dotar la Mola y si nou u farà que pague lo justícia de son propi.

[59]

Rúbrica de pendre bestiar a miges.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota persona del lloch atenint de la Serra que pendrà a miges bestiar o comprarà ab los dinés de homens estrañs que no sien veïns ni abitadors en lo lloc ni en lo terme de la Serra de qualsevol manera de bestiar que sia que aquell que pendrà lo bestiar o comprarà sia tengut manifestar-lo als jurats dins tres dies y posar-los aquells en peyta y pagar tots aquells càrregs segons los altres veïns fan en pena de 10 sous partit lo ters al consell, lo 3 al señor y lo 3 a l'acusador.

[60]

Rúbrica de pastors que se afermen ab altri quan bestiar poden tenir.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ningun pastor que se aferme ab altri en lo lloch y terme de la Serra per a guardar bestiar que no gose ni pugue tenir sinó 30 caps que de bestiar que sien seus propis y sen ningun frau y si de allí avant ne tindrà que no sia erbajat ans sia carregat així como a bestiar estrany, e açò no sie sin los pastors estranys que novament seran afermats ab altri o es volen afermar enperò que sien tenguts pagar peita, delme y primícia (sic) del dit bestiar segons los veïns del lloch y si dins lo temps naisxa la nacsia.

[61]

Rúbrica del blat y bestiar que no yxca del terme fins que aja pagat lo delme.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y prom que no sia ningun home de la vila ni estrany, ni qualsevol altra persona que sia tan gosat de traure blat, ni ordi, ni avena, espelta, faves, gixes, fesols, llentilles y totes altres consemblants coses ni olives, ni bestiar fins ajen pagat lo delme al señor, la premísia a la vila y qui contrafarà pague de pena 60 sous aplicadors al señor, y a la vila, y ultra la pena sien tenguts pagar lo delme y primícia e açò sie entès tota qualsevol cosa que pague delme y primísia.

[62]

Rúbrica dels que juraran lo cap ni altres membres de Jesuchrist ni de la Verge Maria.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms del lloc de la Serra que qualsevol que jurarà lo cap y altres membres de Jesuchrist y de la Verge Maria que pague de pena quatre dinés cada vegada que contrafarà y si lo que jurarà lo cap y membres de Jesuchrist y de la Verge Maria li diran que fase obediència y la farà no prengue de pena sinó dos dinés y la dita pena sia de llumenària de la Verge Maria y lo sacristà no farà gràcia [f. 12 r°] puig la Reverent Señora és content y si lo sacristà no vol fer en virtud de son jurament que ell o pague de sos béns y tot hom o pugue acusar.

[63]

Rúbrica que ningú no gose tenir abelles en lo bovalar, ni en les mallades de consell.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ninguna persona estraña ni privada gose tenir abelles en lo bovalar ni camins que són asagadors assignats per lo consell en estes del dia de San Bertomeu fins al dia del señor San Lluch, ni en mallades de bestiar del dia de San Lluch, fins que tod lo mes de maig sos pena de dos dinés per cada un baso, pars lo ters al señor, lo ters al consell y lo ters a l'acusador, enperò que cada u els puga tenir prop de la vila en tems que tallen los basos tres o quatre dies, atinent parats aquells tres o quatre dies les ajen de traure del bovalar sos la damunt dita pena sen les abelles fora del bovalar no agen pena alguna.

[64]

Rúbrica dels porchs que entraran en ort o en viña o coltiva o en safranar.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot naturalesa de porchs que entrarà en ort o en viña de altre que pague de pena sis dinés per cap fins a deu y la smena y de deu en amunt sinc sous y la esmena, enperò la viña des que sia veremada fins que sia borrada no y aja pena sinó quatre dinés per cap y si entraran en cultiva de altri pagen de pena quatre dinés per cap y la esmena y si grasiosament les i posarà ajén la pena doble y si entraran en blat de altri pagen de pena quatre dinés per cap fins en deu y de deu en amunt sinc sous y la esmena y si entraran en rostoll mentres y seran les garbes pagen quatre dinés per cap fins en deu y de deu en amunt sinc sous y la smena y si lo porquer y posarà sintalment los porchs en cultiva, en llaurat o rastoll blan o escalivós que pague de pena dose dinés per cap fins en deu, y de deu en amunt sinc sous y la esmena, enperò tan pres com les garbes ne sien fora del rostoll los porchs y pugen entrar en aquell, ab que lo rastoll no sia blan o escalivós y que ningú no gose deixar garbes malisiosament, la qual malísia sia a coneguda dels jurats y proms, y si porchs entraran en safranar de altri paguen de

pena dodse dinés per cap fins en deu y de deu avan deu sous y la esmena, enperò si los porchs no auran si no tres mesos no paguen sinó la smena y si ya cintalment no·ls i guardarant, partides les sobre dites penes lo ters al señor y les dos pars als señor dels fruits.

[65]

Rúbrica que ningú pose cullir ni traure bellotes del bosch mentres estiga vedad.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ninguna persona estraña ni privada sia gosada de collir ni traure, ni abatre bellota en lo bosch en tems que lo bosch estiga vedad, açò sia entès tants en la bellota de carrasca com en la de roure y que si alguna [f. 12 v.] persona serà trobada en bellota així en lo bosch com fora del bosch y que aquella tal persona no puga fer sacrament, que aquella bellota no és de terra vedada, que encòrrega en pena de 30 sous, partit lo ters al señor, lo ters al consell y lo ters a l'acusador, enperò sia entès que si algú de menor edad que no sia per a fer sacrament serà atrobat en bellota y aquell tal anirà a soles y per quan no y a ningú que fasa sacrament per ell si són de terra desvedada o no, que encòrrega en la sobre dita pena partida *ut supra*, enperò que si enquesta y aurà de que algú o alguns faisen desabusos y en ell seran atrobats de abatollar que aquells tals encòrregen en la mateixa pena de 30 sous partit *ut supra*, enperò si los abusos seran tan grans y no es trobarà talador de vista que los senyors jurats pugen demanar aquell o aquells que ben vist lo sia y fer los pagar la esmena que preadors serà preada açò sia entès ademés de la pena.

[66]

Rúbrica de qui tallarà rama o collirà bellota en eretat de altre.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que no sigue ninguna persona estraña ni privada que gose tallar ni arrancar ni llevar simal ni rama de carrasqua, ni roure de eretat de atri sens voluntat de aquell de qui serà la eretat ni cullir bellota ni plegar-la, sos pena de tres sous e si bestiar y entrarà a menjar la bellota que pague la sobre dita pena si ya no avia tres dies que aja fet aire que pasats los tres dies no pague sinó la esmena y si lo que tallarà la carrasca o roure o llevarà simal que pague la esmena. Així mateix el que tallarà de soca la sobre dita pena partit lo 3 al señor y les dos pars al señor de la eretat y que lo justícia puga fer enquesta o lo señor de la heretat a aquell que tindrà de suspita.

[67]

Rúbrica de que lo vedaler aja de aplegar al mal factor.

Establirem y ordenarem que lo guardador o qualsevol que sie cascuna vegada que

veurà o trobarà algunes persones en mala feita o trobarà alguns nodrimens o veurà aquells en mala feita, que lo guardador sia tengut a anar allà y dir-li que les ne tragen y les persones n'ixquen y si fer no u voldran, que lo vedaler sie tengut de anar al justícia y manifestar y tornar y peñorar tantes quantes voltes lo vedaler les i veurà y trobarà.

[68]

Rúbrica qui tindrà porchs venals al bosc que el aga de menar per tres festes al lloch.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota persona de la vila que sia vehí del lloch o terme de la Serra que tindrà porchs venals que aquell lo aja a portar a la vila tres diumenges o festes colens²⁹, ço és del dia de Sant Martí en après dos dumenges o festes colens, sos pena de sinc sous de la qual pena [f. 13 r.] tot hom puga éser acusador, asò tantes quantes voltes i cauran e si algú pometrà algun preu o sert preu en los porchs o porch e sia vehí del lloc e lo señor dels porchs o porch no els vol donar per aquell preu, y en après los vena algun foraster per lo preu lo vehí y donave sens donar-ne raó al vehí, que pague de pena 5 sous partida la sobre dita pena lo ters al señor, lo ters al consell y lo 3 a l'acusador, añadirem al sobre dit establiment que qualsevol que voldrà acusar al altre per no aver portat los porchs al bosch lo aja de acusar dins tres dies e peñorar-lo dins deu dies sinò que lo dit acusador perda son dret de la penyorada.

[69]

Rúbrica de la peyta dels eretés.

Stablirem y ordenarem que si los heretés del terme del lloch o algú de aquells no voldrà pagar la peyta tachada per los jurats y proms o altra servitud o aquells pertaïés pagar o alguns dels en lo dit lloch o terme de aquell e los dits jurats o peiter auran a vendre o fer vendre de qualsevol plegadós alguns béns dels heretés o de qualsevol puvill, adult o absent que los pleandós o peytés vingen davant la cort i assignen los béns mobles e setis de aquells e oferts que sien, lo justícia aja de rebre e aquells béns tasa públicament subastan, ço és los béns mobles esplets e correguen deu dies dits béns mobles e lo setis se ajen de córrer trenta dies en après los sien subastats, los béns setis los sien donats deu dies de gràcia e après pasats los deu dies sien lliurats al més de preu,

²⁹ Festa en que és manat oir missa i no fer feines servils, és a dir, festa de precepte.

donant enperò lo comprador dels béns mobles sia tengut pagar lo preu de la cosa comprada en continent en poder de la cort e lo seti dins deu dies aja de pagar après que sien pasats los deu dies de gràcia e la cort pasa carta o cartes al comprador o compradors, que tasa en la cort son recort e paga dels dits dinés que pagat auran per les despeses que los jurats o peiters o plegadors del dit deute o peita que fetes y seran e si alguns sensals se auran de vendre per la sobre dita raó, correguen los deu dies en après sien lliurats al més de preu donant y lo comprador aja de pagar lo preu en continent e així sia inseguit dels béns mobles, setis, sensals, esplets o béns setiens que se agen de vendre dels povills adults absens o de ànim per aver de traure la peyta com així o ajen en lo present establiment declarat per justícia.

[70]

Rúbrica si aigua manal eixirà en eretat de altri.

Stablirem y ordenarem que si aigua manal eixirà en eretat de altri aquella aigua porà aver aveïnament per so del seu, que aquell no la puga girar en eretat de altri en pena de dos sous partit lo 3 al señor y les dos parts al amo de la eretat y pagar que aja la pena aquell tal sia tengut a donar aviamment a la dita aigua sos la sobre dita pena.

[f. 13 vº] [71]

Rúbrica que pugen tindre quinze cordés en lo bovalar.

Stablirem y ordenarem que cascun vehí puga tenir quinze corders o ovelles flaques en lo bovalar, ço entès des de el dia de Sant Bertomeu avant y si és que faran mal que paguen per cascun cap dos dinés.

[72]

Rúbrica de la devesa de les Vinyes y bovalar.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ninguna persona estraña o privada gose posar bestiar menut ni bestiar major serrés en la devesa de les Viñes segons

és señalada y mollonada, los quals mollons són en la forma segien; comensant lo primer molló de la Devesa al peiró de les Ombries y devallant al sol del barranc del Piquer y de allí puje a la segona riba del oró de Geroni Matheu y de allí va de pla al cap de la Sarrada de Juan Maimó y tot camí avant al molí y de allí tot vora de orts avant y de allí va de pla al corralet de Antoni Balaguer de la viñeta y de allí camí avant al cap del tancadet de Juan Marín camí que va al coll de Morella y de allí va de pla a la carrasca dels corralets de Camarada y baixe a la eretat del Vilar y va lo sol amunt de pla yx al tosalet de na Flaviana y puja a les roques de sobre los llaurats y roques avan fins al sol del barranquet que devalla de les Covarches y va al corral que es diu del Maiet nomenat el Delmador y va collet avall y yx al cab dels llaurats que són d'en Guillem Matheu d'en Juan Matheu nomenat les Figueres y va al cap de la paret de la serrada d'en Pere Matheu y va per la paret avant fins al camí que va a Castelló y torna a l'abeurador nomenat lo Toll y va collet amunt y yx a la moleta dels Campicials y va al cap de la Foya al camí que va a Benlloc y tod camí fins a la vila y torna camí de les Hombries fins al peiró damunt dit, açò sia vedad del dia de la Verge Maria de mars fins al dia de Sant Martí, enperò lo vedad no sia entès en lo bestiar quan se deu esquilar que si y aurà cabriu que sia o vaja ab lo llanar que pugen entrar ab lo llanar 50 caps de cabriu y no més y aquells estar en lo bovalar dos o tres dies mentres esquilaran a ramat de llanar y en continent que lo llanar estarà esquilat sien tenguts a traure fora de la devesa, enperò si après que auran esquilat y seran atrobats que sien peñorades y agen de pena tres sous per ramat y de nit lo doble y sia entès ramat de 50 caps y si serà de allí avall, ço és que no aplegue a 50 caps que pague de pena diner diner per cap y tota bèstia major serrera sis dinés per cap per cada vegada que trobades y seran, de les quals penes aja lo señor lo 3 y lo 3 al consell y lo 3 lo acusador, y lo guàrdia per son ofisi o aja de guardar, enperò lo dia del delmar pugen venir los bestiar a la vila, dic los madixos camí o fora camins y tornar-se'n sens ninguna pena, enperò lo carniser no puga tenir en lo bovalar [f. 14 r.] més de 300 caps de bestiar y si més ne tindrà sia a coneguda de consell y així sia entès de qualsevol altra persona que entrarà en lo bovalar a 10 dies del mes de setembre de l'añ 1599 se proveí que atès que estiga proveït que lo carniser no puga tenir sinó 300 caps de bestiar y si ne tindrà més que sia a coneguda, així declarat dita coneguda per dits oficials y consell tinga de pena conforme los vehins, que és sis sous de dia y degolla de nit y que no puga fer mallada sinó en la Mola.

[73]

Rúbrica de solcs que's faran entre una eretat y altra.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que qualsevulla persona que tindrà terres en lo terme de la present vila y voldrà fer solc entre una eretat y altra, que sia tengut de fer lo solc dins sa eretat una alna de la vora sots pena de tres sous, partit lo 3 al señor y les dos parts al señor de la eretat, per cada una vegada y que aquell tal que farà lo solc sia tengut fer sèquia o mantenir lo solc y guardar de dany a son vehí.

[74]

Rúbrica que lo sag o guàrdia no rebe procuracions de altres.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que lo sag o guàrdia no gosen enpendre procuracions de ningun, ni ningú gose donar al guàrdia son dret de ço del seu fins que lo guàrdia aja manifestat la tala aquella que serà feta, allavòrens li done son dret tan solament de aquella tala y qui contrafarà pague de pena 5 sous partit lo ters al señor, lo 3 al consell, lo 3 a l'acusador.

[75]

Rúbrica del que derrocarà paret de altri.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota persona estraña o privada que derrocarà paret de altre, que pague de pena tres sous y sia tengut a tornar la paret y si no u farà le sia a coneguda dels jurats y proms, y si aquells voldran salari que'ls pague aquell que culpa tindrà, partida la pena lo 3 al señor y les dos parts el señors de les eretats y lo justícia aja requesta per la part.

[76]

Rúbrica quant lo justícia aviarà al assessor que bestraguen les parts.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que de tot clam, demanada o qüestió que serà davant lo justícia per qualsevol estraña o privada o de qualsevol condició que sia o stament que sia per lo dit clam, demanda o qüestió, o ells voldran algun consell de sabi o altra persona o de son assessor que les dos pars ajen de bestraure lo salari del portador.

[77]

Rúbrica dels que llauraran en lo terme de la Serra paguen lo llosí³⁰.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota persona estraña o privada que junirà per a llaurar en lo terme de la Serra, que page lo llocí que per los jurats serà tachat per cada un any, los jurats agen poder de fer pagar.[f. 14 v.] lo llosí, y pagar los gastos aquells que culpa tindran que no voldran pagar llosí; enperò los que vindran a llaurar a lloger, no sien entesos, ni sien enteses aquelles persones que s'uniran per a ensajar, los mulats o altres bèsties que novament sien comprades, enperò aquell que comensarà a llaurar per algun temps de l'any que sia tengut pagar llocí de allò que llaurarà segons més o meñs; enperò si algú serà tan arriscat que se'n portàs lo blat del tarratinent sens pagar lo llocí o donar raó als jurats, que sia encorregut en pena 20 sous partida la pena lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y que tot hom puga ser acusador.

[78]

Rúbrica que tot hom puga pegar foch en la terra del herbatge.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota persona puga posar foch en la terra del herbaje, en la terra que costumen herbatgar sens ninguna pena, no fent mal en mallades de consell, ni sesters, y si en feren que paguen la esmena, y los preadors; enperò si feien mal en eretat de altri que paguen lo dañ que lo foch farà, en qualsevol cosa que lo foch fasa mal.

[79]

Rúbrica dels tachadors de la peyta y del salari de aquells.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms, que els proms que seran elegits per lo consell per a tachar les peites del lloc y terme de la Serra, aquells que sien elets per

³⁰ Impost que es pagava al ferrer a canvi d'unes eines determinades que aquest subministrava gratuïtament als llauradors i ramaders.

lo consel, y sien ab jurament a tachar a cada hu la peyta y aquells tals ajen per salari quatre sous.

[80]

Rúbrica de aquells que posaran o tindran porchs en lo bosch que sien tenguts a matar-ne hu a la carniseria.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms, que tots aquells que tindran porchs en lo bosch venals en lo temps que lo bosch serà vedad als bestiar, que aquells sien tenguts matar-ne hu a la carniseria y dar-lo un diner meñs que que (sic) no anirà lo cabró, y si serà femella dos dinés meñs que'l cabró y de tres porchs lo millor, a coneguda del mustasaf, justícia, jurats y proms; enperò no sia ninguna persona gosada de posar porchs en lo bosch conprats ab son diner o de la cria sinó fins en trenta, y estos an de ser pagats ab son diner propi, enperò si seran a mig any o de guarda no ni puga posar més dels que tacha-hà la vila, y qualsevol vehí puga vendre ses llibertats a altri vehí pagant sos dietes a la vila sens encórrer en pena alguna.

[f. 15 r.] [81]

Rúbrica que qui farà tala o dany y lo manifestarà dins tres dies que no pague sinó la smena.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que si alguna persona farà tala o danys ab ses bèsties o bestiar en blat o viña, o coltiva o en hort o guaret o en abres o en qualsevol lloc que fasen mal que si dins tres dies après feta la tala sien tenguts a manifestar al señor de que faran la tala o a sa muller y fer-la prear, no sie tengut pagar sinó la esmena y si no hu prea dins los tres dies que aquell tal puga haver lo clam y fer prear la tala y fer-li pagar totes les despeses; enperò si o mal factor prearà la tala y la manifestarà a lo señor de la heretat y farà anar los vehedors y no y auran preat res, lo señor de la heretat pague los preados.

[82]

Rúbrica que bestiar scapat no pague sinó la smena.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que les bèsties o bestiar així grosos com menuts que camí caminant pasaran per los camins de consell o abeuraran en los abeuradors de consell per escapar faran dañy algú en alguna eretat de altri, que no sia tengut a pagar sinó la smena, enperò si serà allegat que lo pastor sia forsat de fer jurament

si lo bestiar li serà escapat y si fer no u voldrà, que paguen 5 sous de pena de clam y la smena, de la qual pena haje lo señor lo ters y les dos pars lo señor de la heretat.

[83]

Rúbrica si ductes y aurà en los presens stablimens.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que si algun ducte serà o eixirà en los presens establimens per qualsevol manera que aquell ducte sia determinat una vegada o moltes a coneixensa del señor o de son lloctinent y del honrrat justícia, jurats y proms.

[84]

Rúbrica de porchs que entraran en les heres.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que no sia ninguna persona straña ni privada que gose posar porchs en les eres mentres que y aja garbes y qui contrafarà pague de pena quatre dinés per cap fins en sis y de sis en avant dos sous, partit lo 3 al señor y lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y tot hom puga ser acusador.

[85]

Rúbrica dels que mataran llobs en lo terme.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota persona que matarà y pendrà algun llobatí dins lo terme de la Serra que ajen per cada un llobatí [f. 15 v.] dos sous y si mataran algun llob gran que y age per cada u deu sous. Añadirem al present stabliment ab voluntat del señor Don Jaume, señor y varón de la present vila, que així com diu que lo llans sie deu sous, volen ser coranta sous.

[86]

Rúbrica dels porchs seran atrobats en mal afer així en blat com en rostoll, cultiva, guaret y en qualsevol altres eretats que sien.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que qualsevol marranchó³¹ que sia trobat en mal afer, axí en blat com en guaret o coltiu o rostoll o en qualsevol altra eretat que sia, que aquell tal sia encorregut en pena de nou dinés per cascun porch fins en deu, so és en lo blat y si serà atrobat en qualsevol altra eretat que pague de pena quatre dinés per cascun cap fins en deu y de deu en amunt sia dit ramat que pague, ço és en lo blat sis

³¹ Porcell, porc jove.

sous y en qualsevol altra eretat 5 sous y la smena que per los preadors serà preada y partida la dita pena lo 3 al señor y les dos parts al señor de la eretat.

[87]

Rúbrica dels porchs que aniran sols per la vila sens guarda.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que qualsevol marranchó que serà atrobat o anirà solt sens guarda per la vila, que pague de pena 3 sous, asò sie entès que a de ser atrobat per la present vila y sens guarda, la qual pena partida sia lo 3 del señor, lo 3 del consell y lo 3 de l'acusador, y que tot hom puga ser acusador.

[88]

Rúbrica que ningú gose derrenclir eretats.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que no seia ninguna persona estraña ni privada que gose derrenclir ninguna eretat ni casa a la peyta, y si u farà no aja valor si ya no derrenclit totes les eretats y cases que tinga dins lo terme de la Serra.

[89]

Rúbrica dels porchs que no gosen abeurar en lo bovalar.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que no sia ninguna persona estraña ni privada que gose abeurar porchs en los abeuradors que són en lo bovalar que són de consell, exceptant a la basa de l'Om, e al Toll en la basa més avall, y qui contrafarà pague de pena quatre dinés per cap fins en deu y de deu en amunt, sia dit ramat pague de pena tres sous, de les quals penes aja lo señor lo ters, lo ters lo consell y lo ters lo acusador y que tot hom puga ser acusador.

[f. 16 r.] [90]

Rúbrica dels fadrins que que (sic) an de pagar lo juglar.

Stablirem y ordenarem justícia, jurat y proms que aplegat que aja el dia de Sant Bertomeu tinga obligació el magoral dels fadrins de llogar juglar sens donar-ne raó als jurats ni al fadrins, e la part y porsió que tocarà al fadrins de pagar lo juglar se aga de repartir per iguals parts entre tots los dits fadrins y de aquells los puga obligar los justícia a pagar la part que a cada u tocarà, excepto que si seran mols germans en una casa sols age de pagar lo magor y no els altres, com tinga lo germà magor més de quinze anys, que si no'ls té ni ell ni ningun fadrí que no'ls tinga, està obligat a pagar lo juglar y qualsevol altre

fadrí que estiga ab altre en casa que no sia de la present vila com aja mig any que estiga en lo terme està obligat a pagar, però si algun fadrí de la vila portarà dol de son pare o mare, germans o germanes, avis o avies, enquera que tingue quinze anys no està obligat a pagar en tot lo any del dol. Així mateix ordenarem que qualsevol altre magoral que voldrà llogar juglar per a Nadal o Pasqua o altra qualsevol festa llevat Sant Bertomeu que no pugua fer-o sens demanar primer llicència als jurats y consultar-o ab los fadrins sos pena que anirà a ses costes y no de la vila.

[91]

Rúbrica del peyter que posarà la vila de la Serra.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que qualsevol que sia peyter del present lloch de la Serra que aquell tal tinga acció per a cobrar la peita que li serà acomanda dins de son any y un any après que aja finit son any de peyter y que si aquell tal serà tan dexcuïdat que dins los dos anys no aja acabat de cobrar lo que li's deu, que aquell tal que li deu estigue en voluntat de pagar-los.

[92]

Rúbrica que los vehïns tinguen obligació de tenir casa y domesili.

Stalirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot vehí tinga obligació de tenir casa y domesili dins lo lloc o terme de la Serra y estar ab sa muller y pastar en pastera o sedàs y aquest pugua tenir ses bèsties y bestiar per lo terme a ses [...] voluntats y los jurats li posen en peyta los bestiar que tindrà y pagar la peita y que pugua tenir porchs en lo bosch així com los altres vehïns del lloc y aquell vehí sia tengut donar fiansa per a complir lo que prometa la vila a voluntat del consell y si aquest vehí o vehïns no tindrà sa casa cuberta en lo lloch y terme sinó que voldria estar en algun altre lloc aquest tal no pugué posar porchs al bosch y si u fa sia encorregut en pena de 20 sous partida la pena [f. 16 v.] lo 3 al señor y lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador, y ultra la pena ha de traure los porchs del bosch.

[93]

Rúbrica del porchs que seran atrobats en lo terme perduts.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que si alguns porchs seran atrobats que sien perduts en lo terme de la Serra, aquell seran posats en poder de justícia no sabent de qui són que dins vint dies après que seran posats en poder del señor si no trobaran amo

ne sabran de qui són, encontinent pasat que sien dins vint dies, lo justícia farà venda dels porchs en públich encant al més de preu donant [...] preu dels dits porchs llevades les despeses y los dañy que auran fet, que los justícia aja de pendre lo preu y donar-lo al sacristà que per ell serà posat a guardar dins un any per al señor dels porchs si's trobarà o no; enperò si del dia que la justícia aurà fet la venda en avant pasats los vint dies se trobarà amo en los porchs que aquell que aurà conprat los porchs sia tengut tornar-los a son amo e lo señor dels porchs li aja de tornar lo preu y pagar-li la guarda y tot lo que fins allí aurà gastat, en asò sia comprès tot altre bestiar gros, vaques y egües.

[94]

Rúbrica que tots los vehïns del lloc se pugen aturar un porch.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot vehí del lloc y terme de la Serra se pugua aturar un porch o truja de aquells porchs que posaran en lo bosch al preu que auran venuts los altres, y així mateix de bestiar menut, açò és de cada un ramat una més y no més enperò ningú gose posar bestiar menut ni bous ni vaques en lo bosch del dia de Sant Miquel fins al dia que la vila el desveda, en pena de degolla en lo bestiar menut una arrés de dia y dos de nit per tantes quantes vegades dix seran atrobades y los bous, vaques y egues que y seran atrobades paguen de pena tres sous y de nit a la dobla, partit lo ters al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y tot hom pugua ser acusador.

[95]

Rúbrica de totes tales fetes així de majors com de menors.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que si algunes tales seran fetes en orts o en viñes o en caps y en qualsevols altres eretats del terme, així per nudriment com per persones les quals tales no seran atrobades ni sabran qui les aurà fetes, en tal cas lo que aurà rebut lo dany pugua sitar tres guardes magors, les quals tindrà en magor sospita y si les guardes magors escusaran en tal cas les guardes menors paguen la tala, enperò si lo señor que aurà rebut la tala y la tala serà tan poca que no abastarà a mig almut a sis dinés que aquell tal se pague lo que se aurà.

[f. 17 r.] [96]

Rúbrica de les tales fetes en eretats del señor.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del lloc de la Serra, atès y considerat que lo señor del lloc de les tales que li's feien y fan en les sues eretats, y lo señor volia que la

pena fos sexanta sous, enperò per suplicació del honorats justícia, jurats y proms del lloc de la Serra lo señor és estat content, que lo señor haja la pena doble en totes les sues heretats, segons és en los establiment contenguda, y així que tota persona del lloc y terme de la Serra que farà tala o dañy en les eretats del señor, així de la Devesa com de totes les altres eretats, aja la pena doble segons en los establiment que aja la pena de deu sous, y així tots los arbres donells ajen de pena dotse dinés per cap, que les eretats del señor agen de pena dos sous, e lo doble de nit, y paguen la smena la qual pena o calònia sia tota del señor, enperò volen que en açò sia antès per los de la vila, y que los forastes agen de pena 60 sous y tota la pena sia del señor y així vol lo señor que segons està en los altres establiment, diu que dins tres dies aja de manifestar y no aja clam ans lo señor aja lo clam de aquells que fasen lo dañy.

[97]

Rúbrica del bestiar erbajat en lo terme que entrarà en la Redonda aja degolla.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot bestiar herbajat en lo terme de la Serra que serà atrobat en la Redonda de la vila cometa pena de degolla, una res de dia y de nit lo doble, partida la pena lo ters al señor, lo 3 al consell y lo ters a l'acusador.

[98]

Rúbrica de bestiar que no es erbajat aja penorada.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota persona que posarà bestiar en lo terme de la Serra que no sia erbajat, que sia bestiar menut, cometa pena set reses de dia y de nit catorse, partides les penes lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo ters al guàrdia y tota bèstia grossa de qualsevol naturalesa que sia que pague de pena per ramat 3 sous y sia dit ramat deu bèsties y de deu en avall tres sous per cap; enperò que sie entès que així com nos trastaran los trastarem añadirem al present stabliment que així com diu que de deu en amunt paguen trenta sous determinarem que sien 60 sous, per ramat partida la pena *ut supra*.

[99]

Rúbrica de pagar la smena dins lo any.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que totes les persones així de la vila com forasteres que auran fet prear en ses eretats per tales que auran rebut qualsevol smenes que sien així de formen, ordi, sivades com encara de arbres fruitals, de viñes, oli cul-

tives y guarets y totes qualsevol altres maneres de esmenes, y així que la smena que serà preada dins lo any que serà feta sia demanada y si serà forment, ordi o avena, spelta o llegums que fins al dia de Sant Miquel Arcàngel del mes de [f. 17 v.] setembre sia pagada o sia demanada o condenat y si no u faran que aquell tal perda la esmena, y si per ventura aquell o aquells que auran fet lo dañy no tindran forment ni ordi, sivada ni llegums, ajen de pagar lo forment a conforme aurà tachat la vila y així mateix los llegums sien obligats a pagar conforme aniran e o sia antés tot gènere de llegums. Així mateix lo vi a conforme anirà; lo oli, garrofes a conforme pasará, enperò advertixcas que qualsevol esmena de vi se a de demanar fins a Nadal y si no u farà aquell, tal perda la smena del vi, la smena del oli es pot demanar fins a Pasqua florida y si no u farà aquell tal perda la smena. Així mateix de les smenes del guarets que dins quinze dies que serà fet lo dañy sia demanada y sinó aquell tal perda la smena y si faran dañy en garrofes que dins lo any que es feta la tala se aja de demanar y si no u farà aquell tal perda la esmena y si garrofes no tindrà sia tengut a pagar-les conforme anirant.

[100]

Rúbrica que quant la vila aurà menester alguna res per a qualsevol necessitat que sia que les pugua pendre.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que totes ores y quant que los jurats auran de menester alguna res per a qualsevol necessitat que sia, ço és cabrio o moltó, dos o tres reses, aja per als contes com per a altres necessitats de la vila o altres coses semblans, que de qualsevol ramat així de la vila o bestiar erbajat en lo terme, pagant lo bestiar al for que ajen venut los altres cabrons o moltons o qualsevol altres reses y sinó auràn venut que la vila també pugua pendre les dites reses y pagar al preu que justament pagen y ningú no pugua contradir y que si contradixen que en tal cas los jurats ne pugen pendre de qualsevol ramat dos o tres reses pagant al for que damunt dit és, encara que si algun foraster o forasters o de la vila conprará bous o vaques o jònegues per a carn que la vila se'n pugua pendre per a la carniseria preu per preu.

[101]

Rúbrica dels diners de treball que paguen sens dia ni hora.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que si algú o alguns llogaran o faran fer alguna faena, així del art de pagès com de qualsevol altre ofisi, que aquell que farà fer la faena feta que sia la faena que aquell que la farà fer sia tengut de pagar a aquell que llo-

gat serà e si no u farà sia eixecutat per lo justícia sens dia ni ora e si aquell que aurà fet fer la faena no tindrà los dinés sia tengut donar peñora e aquella peñora los justícia la puga vendre en públic encant y al més de preu donant e lliurada la peñora que aquell que la comprarà sia tengut a pagar la dita peñora tantost e aquell de qui serà la peñora tinga deu dies [f. 18 r.] de quitar la dita peñora de aquell que aurà conprat la peñora pasats los deu dies aquell que aurà conprat la peñora sia sua e la venda aja valor e lo que a donat la peñora calle y més no sia oït.

[102]

Rúbrica que ningun vehí del lloc de la Serra puga fer posar altre vehí en la presó per deutes que no sien de quinze lliures y en amunt.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que atès y considerat que lo tems sia afortuit de aver diners y altres coses per a complir y donar raó de allò que alguns deuen en asò alguns que no curen sinó fer deutes de comprar moltes coses y los compradors que no curen sinó fer la seua sols pase animals que de poca cosa viuen los homens y els fan grans dañ y vexsagicons fen-los posar en presons y la pigor cosa que és de tals fets enpresonar los homens se'n sengixen mols grans escàndols y per evitar aquells volem que ningun vehí puga fer enpresonar a altre vehí per deutes que li's deguen que no sia de cantitat de quinze lliures.

[103]

Rúbrica que los jurats dins son any tingen obligació de eixercir son ofisi.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que qualsevol persona de qualsevol condició que sia que tinga ofisi de jurat del dit lloc, que dins lo any de sa administració sia tengut a exercir totes les coses que pertoquen a son ofisi de dates y rebudes y de totes altres qualsevol coses y que si per descuit de aquell o aquells vindrà a la vila algun perjuí que aquells tals que admenistren lo càrreg de jurat o ajen de pagar de son propi.

[104]

Rúbrica que los tarratinens sien tenguts procurar ses eretats.

Stablirem y ordenarem que qualsevol vehí del lloc y atinent de la Serra que tindrà algun tros de terra y no la procurarà o viña o qualsevol altra eretat o eretats, que segons si són veïns podar y cabar y les altres eretats procurar y si no u farà los jurats a valor de la onrrada señoria pugen intimar als llaurador o llauradors o señor de les terres hermes que

dins quinze [dies] les eretats o viñes les agen de procurar segons damunt dit és y si lo señor de les eretats no estarà en lo terme ni en lo lloc que li pugen fer lletra o lletres subsidiàries que dins los dits quinze dies procuren dites eretats y si lo señor de les damunt dites eretats no voldrà procurar si meins arrendar algú que en tal cas la onrrada señoria ab los jurats pugen arrendar al més que poran que per tal cas pagen delme y premísia y peyta y càrrecs de dites eretats y lo romanent que sia [f. 18 v.] reservat al señor o señors de les eretats y si ducte o ductes y aurà en lo present establiment que sia conegut per la onrrada señoria, justícia, jurats y proms sens perdre dilació alguna.

[105]

Rúbrica de porchs o bèsties serreres que van per lo terme sens guarda.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tota bèstia serrera o porchs que seran atrobats sens guarda en qualsevol lloc a on fasen mal o dañy, que sien correguts en pena de sis dinés per cap fins en deu y de deu en amunt que sia dit ramat paguen de pena 5 sous, partida la dita pena lo 3 al señor y les dos al señor de les eretats y pagen la smena.

[106]

Rúbrica dels porchs que posaran en lo bosch que sien tenguts a portar a la vila a manifestar.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que qualsevol que voldrà posar porchs en lo bosc conprats de sos dinés o de mig guañy o aguarda o en la manera que porà o de sa cria, que aquell tal sia tengut portar los dits porchs a la vila, ans que·ls i pujarà e manifestar-los als jurats y dar señal y així mateix a la eixida que·ls y a de manifestar altra vegada y que si a cas és que los dits porchs ven en lo bosch que·ls aja de manifestar o donar llicència als jurats y que qui no u farà sia encorregut en pena de 60 sous partida la dita pena lo 3 al señor, lo 3 al concell y lo 3 a l'acusador.

[107]

Rúbrica del forment del graner y fermansa.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del dit lloc de la Serra que qualsevol persona estraña o privada que entrarà a fermansa a algun vehí de la Serra al forment del graner que si lo que pendrà lo blat del graner no tindrà forment que la fiansa aja de pagar dit forment ab forment y si a cas és que ni al prinsipal ni fermansa ni tenen forment que aquell forment sia pagat al for que la vila aurà tachat, enperò que si lo prinsipal ni fer-

mansa no pagaran que en tal cas sia eixecutat lo principal y que quant al prinsipal no tro-pien per a pagar dit forment que en tal cas age de pagar-li la fiansa.

[108]

Rúbrica dels que avisaran los preadors y a ses eretats.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que qualsevol que farà dañy en qualsevol eretat del terme y lo señor o señors de la eretat o eretats y voldran enviar los preadors per lo mal que an rebut y per ventura lo seu nudriment y aurà estat y fet dañy, en tal cas no sia tengut lo amo de dita eretat o eretats de pagar los preadors [f. 19 r.] enperò sie tengut de pagar sa part de la smena del modo que li pertocarà, enperò açò és entès en lo former per quan lo amo del forment el guarda tot lo que pot lo que pot (sic), enperò si es en quansevol altra eretat, so és que sia en erba o rama que el amo de dita cosa si tindrà nudriment de aquell que farà la tala, sia tengut a pendre la mitat del dañy.

[109]

Rúbrica de carbó de savina en lo bosch.

Stablirem y ordenarem, justícia, jurat y proms del lloc de la Serra que no sia ninguna persona estraña ni de la vila que gose fer carbó de savina verda sinó per al ferrer de la vila y no per a vendre fora de la vila y qui contrafarà pague de pena 30 sous, la qual pena aja lo señor lo 3, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador.

[110]

Rúbrica que tots los veïns de la Serra pugen tornar de dos en dos anys a qualsevol ofisi de la vila.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del present lloch de la Serra que tots los vehïns de la Serra d'en Galseran que'ls pugen tornar-los a ofisiis o càrregs de justícia, jurats y mustasaf o llochtinent de dos en dos anys.

[111]

Rúbrica que qualsevol foraster que pegarà foch en lo bosch y en lo terme y cremarà arbres.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del present lloc de la Serra d'en Galse-
ran per llevar mols abusos y dañy se fan en dit terme, que qualsevol persona straña o fo-
rastera que dins lo terme cremarà arbres, savines, que aquell tal encórrega en pena de 60

sous y pague la esmena que per los preadors serà preada, la qual pena aja lo señor lo 3, lo 3 lo consell y lo ters lo acusador.

[112]

Rúbrica que ningú gose obrir coral de ningú que estiga tancat de qualsevol manera que sia.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que qualsevol persona que obrirà corral de altri que sia tancat, així ab argilagues com de qualsevol altra tanca, que sia encorregut en pena de tres sous partida la pena lo 3 al señor, y les dos parts al señor del corral.

[113]

Rúbrica que ningú gose traure lleña, ni pedra, ni argila de eretat de altri.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del lloc de la Serra que ninguna persona sia gosada de traure lleña, ni pedra, ni argila, ni arena de eretat de altri, en pena de tres sous partidos lo 3 al señor y les dos pars al señor de la eretat.

[f. 19 v.] [114]

Rúbrica quantes bèsties serreres poden entrar en la redonda.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms de la Serra d'en Galseran que ningú sia gosat de posar ninguns animals serrés una vaca y una egüa ab un pollí en la redonda y que si algú llauràs, o tingués vaques llauradores que crien, que aquelles tals vaques que llauren y crien que les

i pugen entrar [...] comensant lo primer molló de la redonda a la roca del Figueral y el altre a les Forques, y a la basa del coll de Morella y al corral de la Roureda y al morral de damunt lo tosalet de na Flabiana roques avant a les Covaches y al collet que devalla al cap dels bancals damunt lo Mahet; y travesa al tester de damunt la roca del Mahet; y a la Covasa y per lo collet de la carrasqueta del barranch de l'Avench, y baixe a la viñasa del Sanco, y dret a la carrerassa davall lo corral d'en Sanco, y per mig de la eretat del Camp, y

al mas d'en Bernat y per la Foieta amunt per lo cap del tosal y al cugulló de damunt la Figuereta y per lo cap de les roques de la Figuereta a les Piques, y a la aigua dels clots per los Planasos avant al corral del Colomer, y abaxe al sol de la foceta de l'ort d'en Fos y per los corralasos y puge a les carrasques del tosal d'en Fos y per lo colladar d'en Renoveil y puge a les roques damunt lo llaurat y roques avant de sobre los Diumenges a la roca del Figuerat, y qui contrafarà encórrega en pena de sis dinés per cap fins en deu y de deu en amunt sia dit ramat sinc sous. Añadirem al present stabliment que així com diu que pague sis dinés per cap fins en deu y de deu ensús sinc sous, ara volem que tan sia en cap com deu aja de pagar sinch sous y de la qual pena aja lo señor lo 3, y lo 3 lo consell y lo 3 a l'acusador.

[115]

Rúbrica dels que arrancaran fites de camins consellars y altres parts.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del lloc de la Serra d'en Galceran que no sia niguna persona straña ni privada que gose arrancar fites de camins consellars ni de eretats, ni de ninguna altra part del terme del present lloc sos pena de 60 sous repartits lo 3 al señor, y lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y que aquell tal que arrancarà fites sia tengut a sos gastos y después tornar a posar dites fites de a on seran arrancades.

[f. 20 r.] [116]

Rúbrica dels que llauraran en les terres del comú.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del lloc de la Serra que qualsevol persona que gosarà procurar o llaurar o coltivar eretats o terra del comú y a d'aquell tal li serà fet manament per lo justícia del dit lloc, que aquella terra no procure de allí avant, y aquell tal fer no u voldrà, que aquell tal sia encorregut en pena de 60 sous y la dita pena sia repartida en 3 iguals parts, lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador, y lo que en dita terra serà sembrat y procurat, y sembrat, en lo present lloc lo y pugen soltar sense ninguna pena.

[117]

Rúbrica del qui traurà lleña del carrascal de la font de la Ombria.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del lloc de la Serra que ningun vehí ni estranger sia gosat a traure lleña del carrascal de la font de la Ombria fins al Portell en vista de la vila, ni de tota la devesa de la Mola, ço és ab cavalcadures sots pena de

trenta sous de dia y de nit lo doble, enperò que tots los vehïns ne puguen traure al coll, partida la dita pena lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador y que tot hom puga ser acusador.

[118]

Rúbrica de qui farà dañ en eretat de altre.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del present lloc de la Serra que qual-sevol que farà dañ en sembrats de qualsevol grans, així sia en vi com en oli, si seran molts taladors, que aquell que tindrà més nudriment pague per animals, enperò si aquell tal voldrà fer escusar y jurar a altre talador que no tinga tan nudriment com lo primer que jure si a entrat més de una vegada, y no se atrevix a jurar que si pague tanbé la mitat, però si el que té poc nudriment jurarà que no y a entrat sinó una vegada no pague sinó per caps, y açò sia entès de bestiar gros.

[119]

Rúbrica dels que faran mal en les tallades del bosch de quina manera an de pagar per animals.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tots los que faran mal en les tallades del bosch, que si seran molts talladors que aquell que tindrà més nudriment pague per animals, enperò si el que tindrà més nudriment voldrà fer pagar la mitad del mal a altri que no'n tindrà tant, y el que no'n tindrà tant jurarà que el seu nudriment no ya entrat sinó una vegada, que no pague la mitat, sinó per caps, però si no se atrevix a jurar que no y a'ntrat sinó una volta, que pague la mitat y açò sia entès tan de bestiar gros com menut. Añadirem al present stabliment que tota bèstia grossa que serà atrobada en les tallades del bosch pague de pena [f. 20 v.] tres sous per animal fins en deu y de deu en amunt que serà dit ramat pague de pena 30 sous y de nit lo doble, y tota bèstia menuda tinga de pena una res de dia y dos de nit, enperò que qualsevol persona que deixarà los animals de la Creueta ensà, sia entès que baixa de beure cada dia que a d'aquell tal se li puga dar la excusa de qualsevol tallada, exceptada la de la Saltadora.

[120]

Rúbrica que ningun vehí puga ser procurador per altre vehí sinó és per viudes o pobills.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ningun vehí de dit lloch puga ser procurador per altre vehí senja (sic) no és per viudes o pobills o per altres persones inca-

pases de rahó o juhí, y los pares per los fills, y los fills per los pares, y qui contrafarà que no sia hoït.

[121]

Rúbrica dels arrendamens del present lloch.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que en qualsevol arrendament que la universitat farà de los emolumens, rendes sia en voluntat de la present universitat de tres dites que y aurà en qualsevol arrendament que sia en mà y voluntat de la vila de les tres dites pendre la que li pareixera convenient per a útil y profit de la república.

[122]

Rúbrica de consellers.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y consell de la present vila y baronia de la Serra d'en Galseran per a bé y útil de la república de la sobre dita vila y baronia y llevar inquietuts se poden sucsehir, que los oficials que de así avant seran de la present vila que finit lo any cada u de son ofisi aje de ser y sia conseller forsós, y los demás consellers que an de ser en número tots de set, los agen de nomenar y nomenen tots, justícia, jurats, lloctinent de justícia, mustasaf, o y lo síndic de causes, y que sempre y quant algun pare o germà tindrà algun ofissi de justícia o jurat puga el fill o el altre germà ser conseller, però acabant lo pare o el germà lo any de son ofissi en continen aixen de eixir de consell el fill o el altre germà.

[123]

Rúbrica de pendre vaques o egües a mig guaño.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms que ningú vehí de dita vila puga tenir a mig guaño ni a miges a home foraster bous, vaques ni egües sinó fins en número de sis animals, açò és només de sis, ara sien bous, ara sien vaques, ara sien egües y lo tot lo que presirà d'elles del día que les tindrà a mig guany.

[f. 21 r.] [124]

Rúbrica que pugen los vehins de la Serra pendre tot lo bestiar menut que'ls pareixerà a miges o a mig goaño.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y prohoms del lloc de la Serra que per quant no y avia lliures peites per aver-se desfet dels mig guaños los de la present vila, determinaren

que tots los vehïns ne pugen tenir com abans acostumaven, pagant los drets, y si aurà algun desordenat, que en tal cas la vila los puga limitar en lo que ben vist li serà, guardant les redondes acostumades.

[125]

Rúbrica dels bestiaris així menuts com grosos que entraran en la eretat de la vila dita los Malladars.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y consell de la present vila y baronia de la Serra d'en Galceran que atès y considerat que lo Senyor Nicolau Casalduch olim Francés de Assio, señor de la present vila e baronia aja fet mersè y gràsia a la universitat de la present vila de la Serra dels Malladars y aquella estiga visitada y confrontada per Antoni Fabregat, bale de dita baronia, tenint ple y bastant poder del dit señor y és a rraó conforme que puix la universitat és senhora de dita terra dita dels Malladars, sia senhora de apartar, y desviar de ella als dañadors, y taladors dels fruits, erbes y rama de ella. Per ço ordenarem que qualsevol rabera de bestiar, així cabrit com de llanar que serà peñorada per les guàrdies y munteros de la present vila dins los límits de dita eretat, tinga de pena de dia una degolla y de nit de dos degolles y los animals grosos de rabera, si seran penorats, tingen de pena un sou de dia, y lo doble de nit, y los animals grosos de faena tinguen de pena sis dinés de dia, y un sou de nit, partidores dites penes lo ters al señor, lo ters a la guarda y lo ters a la universitat, y además de la degolla, y penes ajén de pagar la smena que serà preada, així dels fruits, de grans, bellotes, herbes y rama y sia en facultat de la universitat de demanar los danys de la dita eretat de vista y sospita y ab en tal cas tinga de pena lo bestiar sinc sous de dia y deu sous de nit, y més avant la smena y los animals grosos la pena mateixa que està ordenada en lo present stabliment.

[126]

Rúbrica dels que se apelen del bale per a davan lo señor.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del present lloc de la Serra d'en Galceran, atès y considerat que los veïns del present lloch, per coses de poca suma e quantitat se apellen del balle per a davant lo señor y com en la prosecusió de dita apelació se causen molts gastos e dietes lo que és notable dañy dels pobladors de la present vila per ser aquells llauradors, per ço [f. 21 v.] de manament y provisió del dit señor del present lloc de la Serra stablirem y ordenarem que ningun vehí de la present vila puga apelar-se de la sentència donada, e promulgada per lo bale de la present vila e baronia

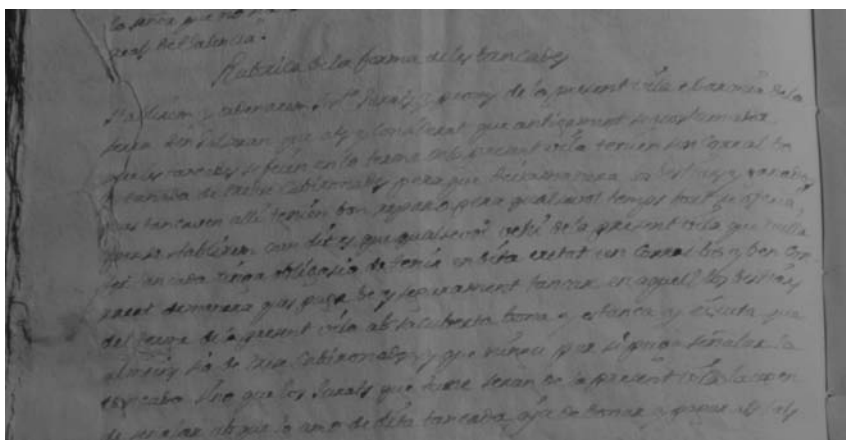
per a davant lo señor que no sia la demanda de més cantitat que de tres lliures moneda reals de València.

[127]

Rúbrica de la forma de les tancades.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms de la present vila e baronia de la Serra d'en Galseran que atès y considerat que antigament se acostumava que les tancades se feien en lo terme de la present vila tenien son corral bo y tancada de tredse cabironades, per a que d'eixa manera los bestiar y ganados que's tancasen allí tenien bon reparo per a qualsevol temps fort se oferia, per ço stablirem com dit és que qualsevol vehí de la present vila que vulla fer tancada tinga obligació de tenir en dita eretat un corral bo y ben conrreat, de manera que's puga bé y segurament tancar en aquell los bestiar del terme de la present vila ab sa cuberta bona y estanca y eixuta que al meñs sia de trese cabironades y que ningú per sí puga señalar la tancada sinó que los jurats que tunc seran de la present vila la agen de señalar, ab que lo amo de dita tancada aja de donar y pagar als tals jurats quatre sous a cascú de aquells.

Stablirem y ordenarem los justícia, jurats y proms de la present vila de la Serra que sempre y quant los preadors vagen a prear algun dañy de forment, llegums y demés grans, que aquell o aquells tinguen obligació de prear los dañs auran fet en dits formens, llegums y demés grans, prean-lo tot a destent (sic) a lo que aurà preat ab tal que de allò que aurà preat sí alguna de les parts tant lo que té lo dañy com lo que aurà fet la tala ne estarà agravat y puga enbiar a reparar, y los preadors y llevar o donar pugen segons segons (sic) los aumens y disminusions de dits formens o llegums.

[128]

Rúbrica que cada un vehí del present lloc de la Serra sia amo de sa eretat.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms del present lloc de la Serra que qual-sevol vehí del lloch que sia amo de les heretats, així de eretat sembrada, com guaret, com rostoll, com de qualsevol altra eretat, y que si bestiar menut serà atrobat en blat de altrí pague de pena diner diner per cap fins en trenta y de trenta en amunt que serà dit ramat pague de pena sinc sous y la smena, però si serà atrobat dit bestiar en guaret o rostoll blan o escalivós, pague de pena diner diner per cap fins en trenta y de trenta en amunt que serà dit ramat, pague de pena quatre sous [f. 22 r.] de dia y de nit lo doble y la smena y si bestiar gros serà atrobat en algun blat pague de pena nou dinés per cap fins en deu, y de deu avant que serà dit ramat pague de pena per tots sis sous, y la smena, però si dit bestiar gros serà atrobat en guareit o rostoll blan o escalivós que pague de pena quatre dinés per cap de dia fins en deu y deu avant que serà ramat sinc sous per tot y la smena però de nit lo doble, ço és vint dinés per cap, y deu sous per lo ramat y la smena, enperò que si dit bestiar gros serà graciosament posat en lo guaret o rostoll blan o escalivós encara que sia de dia que paguen per cap huit dinés fins en deu y de deu en amunt que serà dit ramat, deu sous per tot y la smena, enperò si algún vehí del present lloch dixerà de procurar alguna eretat per tems de quatre anys o perquè vulla dixer-la folgar³², o perquè no la vulla procurar, en tal cas qualsevol nudriment que entrarà en la dita eretat lo primer any pague la mateixa pena que damunt és dita, lo segon y terser any no paguen sinó la smena si la y aurà y lo quart any ni pena ni smena y de totes les quals penes aja lo señor lo ters, y los dos parts lo señor de la eretat a que serà fet lo dañy.

En 6 de dembre de 1732 la señora Donya Micaela Muños y de Casalduch convingué en la vila y firmà un establiment de què cada hu vehí del lloch de la Serra sia amo de sa eretat.

[129]

Rúbrica de que ningun ganader gose amalladar lo ganado fora de les mallades de consell.

Stablirem y ordenarem justícia y jurats y prohoms de la present vila de la Serra que ningun vehí ni foraster gose amalladar son ganado que no sia en les mallades que estiguen fitates y nomenades per lo consell de la vila, sos pena de deu sous y dic 10 sous y tot hom

³² Estar en repos, no treballar.

acusador, lo ters a la honrrada señoria, lo ters a la vila y lo altre ters a l'acusador, assò entès que la magor part del bestiar estiga fora de la mallada y si no que no sia penorada.

[130]

Rúbrica de ningú gose entrar ni posar mascles ganado que sie estrañy en la redonda chiqueta de la vila.

Stablirem y ordenarem justícia y jurats y proms de la vila de la Serra que ningun ganader gose posar mascles que sien criats fora del terme de la present vila en la redonda Chiqueta sos pena de deu sous, dic 10 sous y tot hom acusador, lo ters a la honrrada señoria, lo ters a la vila y lo altre ters a l'acusador. Assò és que sia fen-se que de tres pars del ganado estiga la una en la redonda.

[f. 22 v.] [131]

Rúbrica que ningun vehí pugá posar son ganado cabriu ni llanar en lo bosch de la present vila des del dia de Senta Creu fins al dia de Sant Juan.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ningun vehí sia gosat posar ganado en lo bosc de la present vila des de el dia de Senta Creu fins al dia de San Juan sots pena de 30 sous partit lo ters al ministre, lo ters al consell y lo ters al señor.

[132]

Stablirem y ordenarem que sempre y quant vagen a matar llobs al bosc de la present vila y no es trobaran quebrantadors, que lo justícia pugá compelir als veïns a que vagen a quebrantar sots les penes que ben vist li serà partides *ut supra*.

[133]

Ítem que tinguen en obligació los justícia, jurats y consell de tenir una image de nostre Señor o de la Mare de Déu en la sala a on tinguen consell y que sempre que agen de tenir consell que la tinguen a vistes per a que en magor reverència pugén dir cascú son sentir.

[134]

Rúbrica del dret que té lo núncio en les peñorades y anar per les masades.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot temps que lo guàrdia trobarà en mal afer qualsevol gènere de animal, ço és en les eretats que toquen en los murs de la vila tinga de penorada sis dinés, enperò los que seran atrobats en lo bovalar, huyt dinés,

en la redonda més chica un sou, y per la redonda gran dihuyt dinés, enperò que sia tengut de anar a les masades a qualsevol cosa de justícia, ço és a los Ivarsos, al mas d'en Fagona, al mas del Balle, al Puchols més alts y a la Devesa per tres sous a cada masada y a les demés masades del terme per dos sous.

[135]

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms de la Serra d'en Galseran que qualsevol nodriment que farà dañy en viña y serà plantada del primer y segon any diner diner per ull y per tot enpelt de sep esgallat huit dinés y per tot enpelt de sep escapsat dos dinés, de la qual pena aja lo señor lo ters, les dos pars al señor de la viña.

[136]

Establirem y ordenarem lo justícia, jurats y proms de voluntat y consentiment de Jaume Bertran, Bale que ninguna persona straña ni privada gose guardar ningun tronc de carrasqua per a plegar en los antuixans ni bosc en pena [f. 23 r.] de deu sous y tot hom acusador partit lo ters a l'acusador, lo ters a la vila y lo ters al señor y així mateix que ningú puga abatre ni plegar fins que sia eixit lo sol en los dies de les desvedes sos la mateixa pena.

[137]

Establirem y ordenarem justícia y jurats y proms que ninguna persona estraña ni privada no gose fer lleña de carrasca verda per tot lo terme y a qualsevol part del terme que es farà dañy sia a coneguda del justícia, jurats y proms y que encórrega en pena de 10 sous y la esmena que contrafarà, partit la ters al señor, lo ters al consell y lo ters a l'acusador y tot hom sia acusador.

[138]

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que ninguna persona sia gosada de fer entrar bacons per les redondes a mig guañy de fora vila y qui contrafarà encórrega en pena de 3 sous partir lo ters al señor, lo ters al consell y lo ters a l'acusador y tot hom acusador.

[139]

Rúbrica de quans porchs podrà cada vehí posar en la billota del bosch.

Establirem justícia, consell y proms que ningun vehí de la present vila puga posar en lo bosch, el any que y aurà bellota, si solament vint-y-sinc, entenen-se tan que sien pro-

pis com a mig guaïny o truches a porc a dañy per temps de sinc aïns y qui contrafarà pague de pena seixanta sous partid lo ters al señor, lo ters a la vila y lo ters a l'acusador.

[140]

Rúbrica de la bellota del bosch asta quant estarà vedada de ganado cabriu y llanar.

Establirem justícia, consell y proms que ningú vehí de la present vila entre ningun ganado de cabriu y llanar en lo bosch en lo aïny que y aurà bellota fins lo dia de Nadal y qui contrafarà pague de pena trenta sous partids lo ters al señor, lo ters a la vila y lo ters a l'acusador.

[141]

Rúbrica dels entuixans³³ y bosch.

Establirem justícia, consell y proms que ningú vehí de la present vila pugue guardar ninguna carrasca ni en lo bosc ni en los entuixans pena de dose sous partits *ut supra*, y així mateix que qualsevol vehí pugue plegar billotes en los entuixans però no fer-les caure y qui contrafarà pague la pena establida y tot hom acusador.

[f. 23 v.] [142]

Rúbrica de la redonda gran.

Stablirem y ordenarem lo justícia, jurats y consell de la present vila de la Serra que qualsevol erbajan que serà atrobat en la redonda gran que encórrega en pena de una degolla de dia y dos de nit, les quals degolles sien repartides en la forma que està en altre stabliment, la qual redona sia en la forma segent; comensant lo primer molló al sol del collet dels Carboners tot barranc avall fins a la foia dels Canpasos y al corral del sol de la Foya del mas de Matheu de allí puja lo onbradiu amunt fins al mig del collet de la casa del mas de la Marquesa y pasa dret a la selleta de dit mas de la Marquesa y baixa tot collet avall fins a la punta de la mateta roja que baixa fins en vista del barranc del pou de Boix y de allí travesa al sol de la costa d'en Figuerola y pasa al cap de la solana del Vilar y de allí va al cap de les ronpudes del Vilar y al cap del tosalet del Figuerol y al cap del cugullo més baix y pasa a la fon d'en Palau y vora de la viñasa avant fins al corral del mas de la Castellana y pasa al tosalet de dessà la foia del Balle y al altre tosalet de la ronpuda de la vila y va al tosalet del mas de Miralles y de allí va al collet que baixa de les Llome-

³³ Al Maestrat, ribassos i vores ermes per a pasturar-hi el bestiar.

tes al cantó del corral del Rouret y a la punta de la roca de la Edra y al cap dels Lloases y va dret al corral Nou y al collet de les Piques y davant la basa Blanca y al pla de damunt les salires Roiges y al sol dels Planasos del mas dels Nicolaus y al cap del brullar dels Puchols baixos y a la eretat del Ameler y davall lo corral de la Serradeta y de allí trenque camí avant devés la foia d'en Baldira y a les talaies de la Foia y tot camí avant a la Furo-nera y qui contra farà pague la pena sobre dita.

[143]

Rúbrica que ningú gose plegar bellotes per los entuixans fins al dia del sendemà de les Ànimes.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y consell de la present vila que ningú vehí ni foraster puge plegar bellotes per ningú dels entuixans de la vila que no sie fins a l'endemà de les Ànimes antes que estat lo dit stabliment ordenat per lo justícia y jurats y proms del present stabliment estaven vedads dits antuixans des de el dia de San Miquel fins al dia de Tot Sans, atenent que moltes persones ameeceen (sic) y pleguen lo dia de Tot Sans y dia de Ànimes los quals per anar a plegar bellotes falten a sa obligació de anar a la iglésia y del dit bé per les Ànimes de purgatori y per a evitar de que se dexe[n] de [f. 24 r.] de anar allà vol la dita vila devenga dit establiment y volen que per ninguna manera plegen per los entuixans fins al endemà de les Ànimes sos la mateixa pena inposada en dits establiments lo qual fonc fet en 12 de dembre de 1680.

[144]

Rúbrica que los porchs que seran atrobats en mal afer tinguen matansa.

Stablirem y ordenarem justícia, jurats y proms que tot temps que seran atrobats baccons en mal afer tan que sien en senbrat, en forment y atres grans com en llegum, ortalises, olives y demás tales que es pagen delme y promisió que qualsevol persona dins de sa eretat y mentres los tropia (sic) fent mal els puga matar sens encórrer en pena alguna y después que el sia mort tinga obligació de manifestar-lo al justícia o lloctinent y si aquells no estaran en lloc a qualsevol oficial que es trobarà entenent que per dit establiment ara nou fet no sia derogat ningun altre establiment de penes tocans al present se renova y per a que vinga a notícia de tots se mana publicar per la plasa y llocs acostumants de dita vila *ut nuntius retuli*.

Don Jayme de Casalduch *olim* funes Muñós firmó los establecimientos de dicho libro sin perjuicio de sus derechos, en 24 de deziembre 1638; lo mismo hizo en 29 de

diciembre 1639; lo propio hisso en 11 de marzo 1641 y en 13 de enero 1644; en 2 de enero 1648; en 2 de enero 1649; en 9 de junio 1650; y en 6 de enero 1651; y en 29 de enero 1654; y en 27 de noviembre 1658; y en 25 de desiembre 1659; y en 7 de enero 1665 y en ocho de enero 1666.[f. 24 v.]

Don Mathias Egual Procurador de Donya Micaela Casalduch y Muñós les aprobó sin perjuicio de los derechos de la Señoría en 2 de enero 1680.

Don Ventura de Casalduch y Ferrer les aprobó sin perjuicio de los derechos de la Señoría para los años 1684 y 1685.

Don Jayme Muñós de Casalduch presbítero les aprobó de la misma forma en 12 de marzo 1626.

Jaime Beltran Bayle ratificó y confirmó dichos establecimientos, por dicha Señora Donya Micaela en 7 de noviembre 1730 y en 27 de junio 1732 y en nombre del Señor Don Manuel Vallés les aprobó sin perjuicio de la Señoría de sus derechos en 3 de junio 1743.

Y el Señor Don Firmo les aprobó sin perjuicio de sus derechos en en (sic) el año 1754 y el ymediato en 17 de octubre 1754.

ÍNDEXS

ÍNDEX ONOMÀSTIC*

BALAGUER, Antoni: 72
BALDIRA: 142
BELTRAN, Jaume, – Batlle – *vid.* Bertran, Jaume
BERNAT: 114
BERTRAN, Jaume, – Batlle: 57, 136, 144
CASALDUCH i FERRER, D. Ventura de: 144
CASALDUCH, D. Jaume de, *olim* Funes Muñoz: 144
CASALDUCH, Sr. Nicolau, *olim* Francesc Dassió – senyor de la present vila i baronia: 125
DASSIO, Francés – *vid.* Casalduch, Nicolau
EGUAL, D. Maties, – procurador de Dª Micaela Casalduch i Muñoz: 144
FABREGAT, Antoni – Batlle: 125
FAGONA: 134
FIGUEROLA: 142
FIRMO, D.: 14
FLAVIANA, na: 72, 114
MAIMÓ, Joan: 72
MARÍN, Joan: 72
MATHEU, Jeroni: 72
MATHEU, Guillem, – d'en Juan Mateu: 72
MATHEU, Joan: 72
MATHEU, Pere: 72
MIRALLES: 142
MUÑOZ, Funes – *vid.* Casalduch, Jaume de,
MUÑOZ de CASALDUCH, D. Jaume: 48, 85, 144
MUÑOZ i de CASALDUCH, Dª Micaela: 128
MUÑOZ, D. Jaume, – *vid.* Muñoz de Casalduch, D. Jaume
NICOLAUS: 142
PALAU: 142

* Els números remetent a les corresponents rúbriques dels establiments.

PASTORA, na: 26

RENOVEIL: 114

TERUEL, Vicent Joan, – ministre: 36

VALLÉS, D. Manel: 144

ÍNDEX TOPONIMIC*

Antuixans, els: 136

Barrancs

del Piquer: 72

del pou de Boix: 142

del Teixar: 26

de l'Avenc: 114

barranquet de l'Espadoll: 26

Basses

blanca, la: 142

de l'Om: 89

del coll de Morella: 114

Benlloc: 72

Bosc, el: 22, 26, 35, 57, 65, 68, 80, 92, 94, 106, 109, 111, 119, 131, 132, 136, 139, 140, 141

Bovalar: 21, 32, 63, 71, 72, 89, 134

Brullar dels Pujols baixos, el: 142

Bustals: 26

Camins

de les Ombries: 72

que va a Benlloc: 72

que va a Castelló: 72

que va a la Sarratella: 26

que va al coll de Morella: 72

Campicials: 72

Carrascal de la font de l'Ombria: 117

* Els números remetent a les corresponents rúbriques dels establiments.

Carrascal, el: 22

Clots, els: 114

Cogullo més baix, el: 142

Colls

de Morella: 114

colladar d'en Renoveil, lo: 114

collet de les Piques: 14, 142

collet del Single, el: 26

collet dels Bustals: 26

collet dels Carboners: 142

collet, el: 26

Corrals

de la Roureda: 114

de la Serradeta: 142

del Colomer: 114

del Rouret: 142

Nou: 142

Corralasos, els: 114

corralet d'Antoni Balaguer de la Vinyeta: 72

corralets de Camarada: 72

Costa d'en Figuerola: 142

Covarxes, les: 72

Covasa, la: 114

Covetes del Sol: 26

Creueta, la: 119

Delmador, el: 72

Deveses

de la Mola, la: 22, 58, 117

de les Vinyes, la: 72

del Bosc, la: 26, 57

dels Vents: 21

Devesa, la: 21, 26, 72, 134

Diumenges, els: 26, 114

Ereta de l'Ametler, la: 142

Espandol: 26

Figuerà, el: 26, 114

Figueres, les: 72

Figuereta, damunt de la: 114

Foceta de l'hort d'en Fos, la: 114

Foies

d'en Baldira, la: 142

del Batlle, la: 142

del mas de Mateu: 142

dels Campasos, la: 142

Foia, la: 72, 142

Foieta, la: 114

del mas de Mateu, la: 142

Fonts

d'en Palau: 142

de l'Ombria: 117

Forques, les: 114

Furonera, la: 142

Heretats

del Camp, la: 114

del Vilar: 72

d'en Baldira: 26

Hort d'en Fos: 114

Ivarsos, els: 134

Lloasas, les: 142

Llometes, les: 142

Maiet: 72

Malladars, els: 125

Mallades de Consell, les: 47, 63

Masos

d'en Bernat: 114

d'en Fagona: 134

de la Castellana: 142

de la Marquesa: 142

- de Mateu: 142
- de Miralles: 142
- de na Pastora: 26
- del Batlle: 134
- dels Nicolaus: 122, 142
- Mascador: 26
- Mola, la: 22, 58
- Moleta dels Campicials: 72
- Molló dels Descalçadols, el: 26
- Morella: 72
- Moreral Roig, el: 26
- Moscardó, el: 26
- Mostret, el: 114
- Murs de la vila, els: 134
- Ombries, les: 72
- Oró de Jeroni Mateu: 72
- Peiró de les Ombries: 72
- Piques, les: 114
- Pla de l'Avenc: 26
- Planasos, els: 142
- Portell major, el: 58
- Portell, el: 117
- Pou del Figueral: 26
- Pujols més alts: 134
- Punta de la mateta roja: 142
- Redondes
 - xiqueta, la: 130, 134
 - gran, la: 134, 142
 - Redonda, la: 97, 114, 130
- Roques
 - de la Hedra: 142
 - del Figueral: 26, 114
 - del Mahet: 114
 - de la Figuereta, les: 114

Rompudes del Vilar, les: 142

Roureda: 114

Salares de la Foia, les: 142

Salires roges, les: 142

Saltadora, la: 119

Sarratella: 26

Selletta, la: 142

Serra d'en Galceran, la: 110, 111, 114, 115, 122, 125, 126, 127, 135

Serra, la -vila, lloc, terme-: 9, 24, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 47, 59, 60, 68, 77, 79, 85, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 107, 109, 110, 113, 116, 117, 124, 127, 128, 129, 130, 142

Serrada d'en Pere Mateu: 72

Serrada de Juan Maimó, la: 72

Solana del Vilar, la: 142

Tancadet de Juan Marí: 72

Teixars: 26

Toll, el: 72

Tossalets

de la Rompuda, el: 142

de na Flaviana: 72, 114

del Figueras, el: 142

del mas de Miralles, el: 142

València: 126